

Lokalhistorisk arkiv &
Fonden til udgivelse af Sakskøbings historie

Årsskrift 2000

8. årgang

Lokalhistorisk arkiv &
Fonden til udgivelse af Sakskøbings historie.

Redaktion : Holger Karlsen

Tryk : Lollands-Postens Bogtrykkeri

Omslag : **Saxkjøbing Borgerskole** tegnet af P. Holm 1918

F O R O R D

I skrivende stund er årsskrift 2000 ved at være på plads, og det er endnu en gang lykkes os at finde en række artikler frem, som læsere med lokalhistorisk interesse forhåbentlig kan have glæde af.

Vores nye bidragyder til årsskriftet, Hans Erik Olsen har skrevet "Havkatten - en vigtig brik i roetransporten". Teksten baseres i det væsentligste på egne oplevelser.

I serien om gamle Saksøbing-borgere, der rejste ud og gjorde sig positivt bemærket, er "Ida Holst" en betydelig person, der i al ubemærkethed kom til at yde en stor indsats som skolebestyrerinde i Svendborg.

Og så har Bent Jensen, der er medlem af forskergruppen "Støvmiderne", igen været langt tilbage i tiden og endevendt de gamle skrifter. Hans artikel om "Håndværkslavene i Saksøbing" fortæller et interessant stykke historie om håndværkets vilkår helt tilbage i 1600-tallet. Der fortælles om lader, protokoller, skafferstokke, signetter og tidepengebøger.

Og så er vi nået til Tårs kirke, der er den næstsidste af 9 kirker, der med Poul E. Rasmussens smukke grafik har fået en plads i årsskriftets 8. årgang.

Og så til noget helt andet. Den flittige års-

skriftforfatter Renè Larsen har skrevet om "Træk af Saksøbing gasværks historie".

Han fortæller om gasværkets 101-årige historie, hvoraf de sidste mange år inden lukningen i 1967 sikkert er kendt af mange.

Han har også været mester for artiklen "Kolonihaver i Saksøbing gennem 80 år".

Johan Jørgensen har i sin sædvanlige, perfekte stil skrevet om "Acisseboder i Saksøbing", hvoraf det fremgår, at der har ligget sådanne toldsteder ved byens tre vigtige indfaldsveje.

Årsskriftets vigtige inspirator, Hans Bech har atter tilført skriftet et par artikler.

"Da skorstenene i Saksøbing og Rørbæk holdt op med at ryge" fortæller om fjernvarmens start og frem til det nye kraftvarmeverk på Tømmervej. Og så har han skrevet "Da en skolesti blev anlagt og senere blev til bygaden Saxes Allè".

Endelig er der et par morsomme indslag om "Dyrlæge Gudme - den gang en kendt skikkelse på Østlolland".

God læselyst !

Holger Karlsen

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord	side 3
Indholdsfortegnelse.	side 4
”Havkatten” – en vigtig brik i roetransporten.	side 5
Frøken Ida Holst	side 11
Håndværkerlavene i Sakskøbing.	side 18
Tårs kirke	side 23
Træk af Sakskøbing gasværks historie	side 28
Kolonihaver i Sakskøbing gennem 80 år.	side 35
Acciseboder i Sakskøbing	side 38
Da skorstenene i Sakskøbing og Rørbæk holdt op med at ryge	side 42
Da en skolesti blev anlagt og senere blev til bygaden Saxes Allè	side 48
Dyrlæge Gudme – den gang en kendt skikkelse på Østlolland	side 53
Nyt fra Museet ”Saxtorp”	side 55
Årsberetninger	side 56

”HAVKATTEN”

- en vigtig brik i roetransporten.

Roetransport gennem Sakskøbing fjord

Da Sakskøbing sukkerfabrik startede i 1910, blev der efterhånden mere og mere trafik på havnen med blandt andet transport af sukkerroer fra øerne.

Roetransporten fra øerne i Smålandshavet blev til at begynde med besørget af små fragtskibe.

Et af disse fragtskibe var ”Saxtorp”, der ejedes af Bertram Nielsen.

I 1914-15 kom der endnu et lille fartøj til roetransporten. Det var et dampskib og havde navnet ”Frem”.

Det var Stærke-Christensen, der var skibsfører.

”Frem” var egentlig bygget som lystfartøj og blev til at begynde med anvendt til lystsejlad mellem Sakskøbing, Oreby og Bandholm.

Da Oreby kro i årene efter første verdenskrig havde fået Maren og Jens Laurits Larsen som forpagtere, var der mange mennesker, der hver søndag tog sejlturen til Oreby med "Frem".

Den blev senere solgt og anvendt til overfarten mellem Stubbekøbing og Bogø.

Et andet roeskib var "Vigen" af Femø, som var udstyret med en 2-cylindret Tuxhammotor.

Skibet kunne laste hen ved 85 tons, og det var Emanuel Andersen, der var skibsfører.

Helt op i 1940'erne sejlede "Vigen" med roer fra Agersø til Maribo sukkerfabrik via

Bandholm, og uden for kampagnen sejlede den så med forskellig anden fragt.

Der var således flere skibe, der i kampagnen udelukkende sejlede roer til sukkerfabrikken i Saksøbing, og på hveranden tur havde de roeffald med tilbage.

De sejlede gerne en last hver anden eller tredje dag, og øens forskellige gårde havde hver deres bestemte skib at levere til.

Der blev forud ringet til leverandørerne, at de skulle være klar på havnen, når skibet lagde til kaj, og de kom så kørende med deres hestetrukne vogne fyldt med roer.

Besætningsmedlemmer foran vejerboden på Femø.

Efter tur grebede de så roerne op på en sliske, hvorfra de rutsjede ned i lasten. Der skulle være to mand til at lempe roerne i lasten for at udnytte pladsen.

Når lasten var fuld og dækslasten så høj, at man dårligt kunne se over den fra styrehuset, så startede den 3 timer lange tur til Sakskøbing.

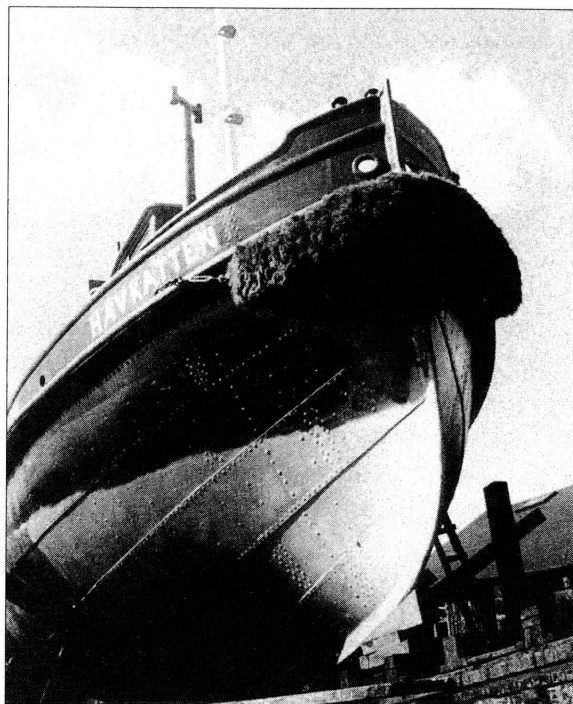
Her blev roerne losset med en kran med en stor grab. Der skulle to mand i lasten til at styre grabben og til at lempe roerne ud fra forenden og siderne.

I Sakskøbing blev roeffaldet lastet med samme kran, men det blev dog ikke lempepet.

----- oOo -----

Efter første verdenskrig blev Sakskøbing havn skibsreder, ganske vist kun i det små, men det var, da havnen købte dampskibet "Havkatten". Den havde forinden været stationeret på en af Jomfruøerne, Sct. Thomas, som USA købte af Danmark i 1917. Sammen med et par andre små dampskibe, blev "Havkatten" transporteret til Danmark og i den første tid blev den brugt til opmuddringsarbejde i Nakskov havn, hvor den blev monteret med en 80 hk. Dandieselmotor.

Der hørte forskelligt oprensningsgrej med, da Sakskøbing havn i 1920 købte "Havkatten", og skibet skulle først og fremmest

"Havkatten" på bedding.

bruges til oprensning af fjorden.

20/7 1920 kunne man læse i Saxkjøbing Avis, at slæbebåden var ankommet og ligger fortojet i havnen.

"Havkatten" skulle endvidere under roekampagnen chartres ud til sukkerfabrikken for at trække de store roepramme fra øerne i Smålandshavet, men på grund af uoverensstemmelser om lejen, købte sukkerfabrikken 29/3 1921 "Havkatten" i stedet for, og Sakskøbing kommunes tid som skibsreder havde derfor kun varet ganske kort.

I de følgende 39 år havde ”Havkatten” en tilværelse som slæbebåd i fast rutefart mellem øerne og Sakskøbing med de tungt lastede roepramme, der var fyldt med sukkerroer, som var en af ølandmandens vigtigste afgrøder. Og som returlast havde de roeaffald med til øerne.

Til denne transport havde sukkerfabrikken anskaffet 10-12 pramme, der hver kunne laste ca. 100 tons roer.

Prammene blev til at begynde med udelukkende brugt til transport af roer fra Fejø - først i 1948 kom Femø med i pramfarten.

Roepramme i Sakskøbing havn.

Selv om ”Havkatten” var kommet på andre hænder, så havde den fortsat stor værdi for havnen, og det var især som isbryder, at den i årene fremover var en stor hjælp.

I de milde vintre klarede den alene isbrydning i fjorden og var således med til at opretholde trafikken med andre skibe til og fra havnen.

Selv i strenge vintre var der brug for den, dels inden fjorden lukkede helt, og dels om foråret, når vinteren begyndte at slippe sit tag, og en af statens isbrydere havde brudt en rende. Så kunne ”Havkatten” holde renden fri for is, der løsrev sig fra bredderne og truede med at lukke sejlrunden igen.

I 1948-50 var ”Havkatten” på bedding for at få repareret skroget og lagt ny motor i. Imens afløste dampbåden ”Mathilde” der blev sejlet af Marius Petersen, og maskinmester (kedelpasser) Sofus Rykær passede dampmaskinen, det skulle der certifikat til. ”Mathilde” havde en projektør, der var så kraftig, så den kunne lyse op, så det næsten var dagslys, når den søgte efter prikkerne i sejlrunden.

”Havkattens” gamle motor var en 80 hestes glødehovedmotor med 4 cylindre, og der skulle en blæselampe til hver cylinder for at varme dem op, inden håndtaget til ventilløfterne blev aktiveret og drejet hårdt på startsvinget. Når motoren havde fået godt med omdrejninger, blev ventilerne lukket, og motoren startede langsomt.

”Havkatten” på værft i Saksøbing.

Navne på personer foroven:
maler Ernst Andersen, skipper Hans Petersen, smed Carl Johan Frederiksen, maskinpasser Hans Rasmussen, kedelpasser Johs. M. Jensen.

Navne på personer forneden:
bådebygger Hans Petersen, bådebygger Allan Hansen, værftsejer Peter Hansen, bådebygger Carlo Mortensen, bådebygger Mogens Lisborg.

”Havkattens” nye motor var en Alfa-diesel med 150 hk. dvs. at den lille slæbebåd nu kunne yde nogle flere kræfter og dermed trække flere tungtlastede pramme.

Den 28. november 1949 var ”Havkatten” på vej fra Femø med flere roepramme på slæb. Ved Lindholm sank imidlertid en af de store pramme, men det lykkedes heldigvis at bjerge pramføreren ombord på ”Havkatten”, der herefter fortsatte til Saksøbing med de resterende pramme.

Mange havde regnet med at roetransporterne til søs ville fortsætte, så længe der blev dyrket sukkerroer på øerne, men heri tog man fejl, for lastbilerne overtog efterhånden al roetransport.

Da sukkerfabrikken således ikke havde mere at bruge ”Havkatten” til, blev den i 1960 solgt til firmaet C.G.Jensen, Nykøbing F. Dette firma lejede den i et par år ud til A/S Svitzer, der igen fremlejede den til Christiani og Nielsen, der anvendte den ved oliehavnen i Stigsnæs.

Navnet "Havkatten" findes herefter ikke mere i skibsregisteret, for da Svitzer i 1962 overtog slæbebåden, blev den omdøbt til "Clio" med fremtidig hjemsted i Nyborg.

"Havkatten" med Svitzers skorstensmærke

Som barn boede jeg ved Lærkedalen lige ned til fjorden, og jeg har mange gange set "Havkatten" sejle forbi.

Min store drøm var den gang at komme en tur med ud at sejle med "Havkatten", og den drøm gik i opfyldelse, da jeg kom i lære som maskinarbejder på sukkerfabrikken.

En dag skulle jeg sammen med svenden Frede Lolle reparere et kølerør på motoren, og så blev jeg spurgt, om jeg kunne tænke mig en tur med over til øerne, og det ville jeg selvfølgelig gerne.

Det var med Bruno Henriksen som maskinpasser og Martin Christensen som skipper, og vi startede en søndag morgen kl. 6 med en god og solid madpakke.

Vi havde roeaffald med over til Østerby havn på Fejø, og her lå så 3 andre pramme fyldt med roer. De var lastet på den måde, så de var højest til den side, hvor vinden kom fra. Derfor kunne de tåle lidt mere vind, og vandet sprøjtede ikke ind over roelasten, og så skulle pramskipperen ikke pumpe hele vejen hjem.

----- oOo -----

I perioden 1921-22 er det ikke lykkedes at finde oplysninger om besætninger på "Havkatten", men følgende har derefter være ombord:

Skipper Hans Petersen 1922-43,
maskinpasser Hans Rasmussen 1922-45,
skipper Marius Petersen 1943-51,
skipper Martin Christensen 1951-57,
maskinpasser Bruno Henriksen 1945-59 og skipper
Edmond Kristensen 1957-59.

"Havkatten" stoppede som sagt med at sejle sukkerroer i slutningen af kampagnen 1959 og blev derefter anvendt i forbindelse med diverse entreprenørarbejder og bugseringsopgaver.

Hans Erik Olsen.

Frøken Ida Holst

Sakskøbing-pigen der kom til at yde en stor gerning som skolebestyrerinde i Svendborg.

Idas far Enius Catarius Holst er formentlig født i Sverige ca.1806. Han får borgerskab som købmand i Sakskøbing 15.1.1831 og bliver gift med Idas mor, jomfru Hedvig Conradine Hansine Kragelund 11.8.1834 i Sakskøbing kirke. Hun er 23 år ved giftermålet.

4.6.1836 får de en datter, Maren Kirstine Christiane Holst, der imidlertid dør allerede 19.6 1836.

7.3.1837 får de igen en datter, der får navnet Dorthea Nielsine Jensmine Holst.

23.9.1839 følger sønnen Hans Peter Holst, og 4.3.1842 fødes Ida Sophie Holst.

5.12.1844 fuldendes familien med endnu en datter, Louise Petra Holst.

Moderen, Hedvig er datter af forpagter Peter Schack Kragelund og hans kone Birgitte Christiane Dorothea Jensen, Orebygård.

Hendes bror, Hans Jørgen Hermann Kragelund nævnes også som godsforvalter på Lungholm, og han ender som kammerråd, hvilket er betegnelse for en ved kammerretten (statskassen eller administrationen) ansat embedsmand.

Det ses således, at moderen har rødder i det bedre borgerskab, da hun i 1834 bliver gift med købmanden Enius Holst, der i øvrigt går fallit allerede i 1836.

Han får fire år efter borgerskab som værts-husholder og bor i Vestergade 16, som han dog ikke står som ejer af. Det kunne derfor tænkes, at Idas mors velstillede familie har købt ejendommen og stillet den til rådighed for den fallerede købmandsfamilie.

Men i 1846 syntes familien atter at have styr på økonomien, idet de nu køber ejendommen Torvet 4.

Huset midt i billedet er Torvet 4.

Faderen dør imidlertid kort tid efter (samme år), dødsårsagen er strubetæring, men moderen bliver boende i ejendommen til sin død i 1887. Hun ernærer sig som værtshusholderske og nævnes også som bilardholderske.

Efter moderens død i 1887 arver sønnen og de tre døtre ejendommen Torvet 4. matr. 113 a

Dorthea overtager ejendommen i 1892, men sælger den i 1895 til købmand L.C. Berg, Nakskov.

Derefter køber Dorthea (samme år) ejendommen Juniorsgade 9. matr. 62.

Her fortsætter Dorthea med den pogesko-le, som hun sandsynligvis har startet nogle år tidligere, og hvor Louise også underviser.

I adressebogen fra 1909 nævnes Dorthea Holst som skolebestyrerinde og Louise Holst som lærerinde i almindelige skolefag og håndgerning.

At de to søstre således begge underviser er ikke ensbetydende med, at de har haft nogen særlig uddannelse, men de har åbenbart haft de fornødne evner efter datidens vilkår og har derfor startet deres egen skole.

I 1912 ophører de to søstre med pogesko-len, og Dorthea Holst, der står som ejer af ejendommen, sælger denne til vognmand og værtshusholder Rasmus Rasmussen.

Denne ændring af byens skolestruktur medfører åbenbart, at der må bygges til Borgerskolen på Torvet, så der bliver to ekstra klasselokaler.

Frøknerne Holst rejser derefter fra byen - til Svendborg, hvor den tredje søster Ida Holst havde en skole; men Louise Holst vender tilbage til Saksjøbing i 1931 og flytter ind i ejendommen Juniorsgade 2 b. Den 4.12.1934 findes følgende notits i **Saxkjøbing Avis** i anledning af hendes 90 års fødselsdag:

90 Aar.

Fhv. Lærerinde Frk. Louise Holst, Saxkjøbing, fylder i Morgen den 5. December, 90 Aar. Frk. Holst drev for mange år siden sammen med en søster en privat Skole på Torvet i Saxkjøbing, men flyttede for en Del Aar siden til Svendborg, hvor en søster ligeledes havde en Skole, og her var Frk. Holst i en Arrække, men efter Søsterens Død flyttede hun tilbage til Saxkjøbing.

Der huskes i øvrigt følgende blandt byens borgere i forbindelse med 90 års dagen: Under fødselsdagsfestlighederne bedyrede frk. Louise Holst, at hun stadig kunne passe sin konfirmationskjole, og kort efter overraskede hun gæsterne ved at møde op i kjolen.

Hans Peter, der som nævnt var født 1839, var eneste dreng blandt de 5 børn, men det ses ikke i kirkebogen, at han er blevet konfirmeret i Sakskøbing. Det er derfor ikke usandsynligt, at en morbror har taget sig af hans opvækst.

I perioden fra 1879 til 1886 står han som ejer af Torvet 5, og det var her, Saxkjøbing Realskole startede i 1886. Om han har haft noget med det at gøre vides ikke - ej heller om han var lærer.

Ida var som nævnt født 4.3.1842 og bliver døbt 2.7.1842 i Sakskøbing kirke og har følgende faddere: Madam Hansen, jomfru A. Dorph, købmand Böttern, hr. Ehrenreich og handelsbetjent Jespersen - alle fra Sakskøbing.

Hun bliver koppevaccineret 3.8.1843 af distriktslæge Wilhjelms. Denne vaccination havde været obligatorisk for alle børn siden 1810, for at imødegå de voldsomme epidemier, der havde raseret i årene forud.

På et tidspunkt - det var en gang i 1850'erne - kom en lærerinde til byens pøgeskole. Hun kunne også give undervisning i fransk og engelsk, og Idas to ældre søskende Dorthea og Hans Peter fik mulighed for at følge denne sprogundervisning.

Siden måtte Dorthea så give sine sprogkundskaber videre til Ida, da det øjensynligt ikke var muligt for hende at følge undervisningen på det tidspunkt - hun var måske ikke gammel nok, eller der kunne være tale om et betalingsspørgsmål, da moderen som nævnt var eneforsørger for de fire børn.

Men "holst"erne var åbenbart velbegavede børn, og *"moderen fik vist tidligt øje for, at jeg med tiden kunne blive lærerinde"*, som Ida Holst selv har fortalt i sine erindringer.

Det endte da også med, at Ida blev sat i Borgerskolens betalingsklasse, der på de tider var den eneste mulighed i små byer som Sakskøbing, hvis man skulle lære lidt ud over de almindelige skolefag, læsning og skrivning, regning og bibelshistorie.

Ida blev konfirmeret 19.4.1857, hvorefter hun i en alder af 15 år blev sendt til København - en lang og besværlig rejse, da der på den tid endnu ikke var jernbane, ej heller bro over Guldborgsund og Storstrømmen.

I København kom hun i pension hos en provstefrue, hvis datter skulle undervise hende 2 timer ugentlig i fransk og 2 timer i engelsk, og så var der en ung kandidat, der underviste hende 2 ugentlige timer i klaverspil.

Det var ellers på den tid, hvor Nathalia Zahle startede sin banebrydende uddannelse af lærerinder på den siden så berømte Zahles Seminarium, og Ida havde meget lyst til at gå ind i denne uddannelse, men de økonomiske muligheder var desværre ikke til stede, og derfor måtte hun så nøjes med den undervisning, som hun fik i løbet af det år, hun opholdt sig hos provstefruen.

Derefter rejste hun tilbage til Sakskøbing og underviste et år i den pøgeskole, som hendes to søstre drev.

I årene 1860-62 var Ida Holst på herregården Kærstrup på Lolland, der på det tidspunkt var overtaget af slægten Friderichsen. Hun var sandsynligvis ansat som guvernante og underviste herskabets børn.

Derefter flytter hun til Fyn - til en gård under herregården Ravnholt, der ligger mellem Ringe og Nyborg.

På gården boede enken med otte børn efter den nylig afdøde birkedommer, og hun levede af gården og den pension, som hun fik efter sin mand.

Ida Holst blev ansat for at passe og undervise disse otte børn, hvilket hun selv betegner som en stor kontrast i forhold til opholdet på Kærstrup, men hun blev der alligevel i fire år.

I 1866 indledte Ida Holst igen et nyt afsnit af sit liv, idet hun blev tilknyttet baroniet Hvidkilde lige uden for Svendborg, hvor hun af to omgang var i tilsammen ti år - afvekslende med herregården Lundegård i Vendsyssel.

I sine erindringer skriver Ida Holst, at hun betragter disse år og navnlig dem hos baron Rosenørn på Hvidkilde som den egentlige forberedelse til hendes senere gerning som skolebestyrerinde i Svendborg. Hun var i øvrigt forbavset over, at baronen og navnlig den fint dannede baronesse ville nøjes med hende som privatlærerinde.

Om selve ansættelsen fortæller Ida Holst: *"De ville ikke købe katten i sækken, så derfor blev jeg sat stævne på Kværndrup kro"*.

”Det kippede i mig, da jeg så den lukkede vogn med kusk og tjener køre op for døren. Imidlertid gik det godt og naturligt. Baronessen skænkede kaffe, og vi talte sammen; men hjertet sad ganske vist helt oppe i halsen, da hun tog bøger frem og forlangte en prøve i engelsk, fransk og tysk. Prøven faldt imidlertid godt ud, og jeg blev engageret med det samme uden vaklen og til den uhyre sum af 150 rigsdaler om året”.

Den 1. maj 1880 overtager Ida Holst en privat pigeskole i Svendborg for 400 kroner. Hun måtte låne 100 kroner for at få fod under eget kateder.

Skolen havde det lidet flatterende navn ”Musereden”; men hendes skole fik snart en god klang, hvilket nok skyldtes baronen på Hvidkilde, der anbefalede frøken Holst som en meget dygtig lærerinde.

Eleverne strømmede til hendes skole, og hun begyndte at tænke tanker om bedre lokaler – ja, måske bygge en helt ny skole; men i første omgang blev det til bedre lokaler i et lejet hus, hvor hun også kunne bo.

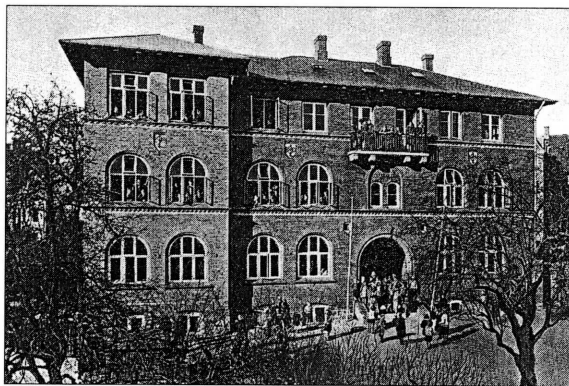
Da hun havde drevet skolen nogle år, mente hun, at det var på tide at vise, hvad hun kunne præstere, og hun indstillede nogle af

sine elever til eksamen, der på den tid kun kunne foregå ved universitetet i København. Ida Holst førte selv eleverne op i dansk, tysk, engelsk og fransk, og dommen lød: ”Der er ingen humbug ved hende”.

I 1893 fik hun tilladelse til at holde eksamen på egen skole, og det hele må siges at være ret imponerende, da Ida Holst aldrig selv havde taget nogen eksamen, men i et og alt var autodidakt.

Nu genoptog hun for alvor sin gamle drøm om at bygge en ny skole, og med støtte fra flere af byens betydelige mænd, lykkedes det den 27. august 1894 at indvi en nyopført skole, der fik navnet:

IDA HOLSTS REALSKOLE

Skolen, der blev opført i Kyseborgstræde, var tegnet af arkitekt Magdahl-Nielsen og kostede 32.000 kroner.

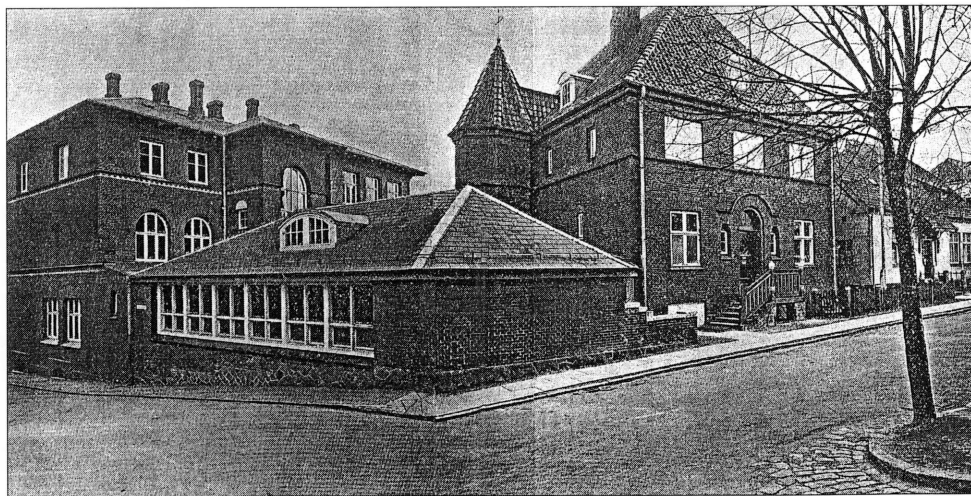
Den blev af "Svendborg Avis" ikke alene betegnet som den smukkeste skolebygning i Svendborg, men tillige den mest stilfulde af samtlige bygninger i byen.

10 år senere opførte Ida Holst en stor villa på en grund umiddelbart ved siden af skolen og forbandt denne med skolen ved at udvide gymnastiksalen. Villaen var til at begynde med alene skolebestyrerindens bolig, men da skolens elevtal efterhånden voksede betydeligt, blev dele af denne bygning også inddraget til undervisning.

Skolen var fortsat pigeskole og dimitterede indtil 1907 til præliminæreksamen, hvorefter den overgik til real- og mellemskoleeksamen.

Ida Holsts valgprog "Plus esse quam videri" – "Hellere være end synes" kendetegnede den store personlighed, og da hun en gang blev spurgt, hvilke hovedfag, hun havde, svarede hun: "Energi og samvittighedsfuldhed".

I 1912 fyldte Ida Holst 70 år og begyndte efterhånden at tænke på at holde op "og overgive mit scepter til yngre hænder".

Ida Holsts Realskole - villaen med tårn t.h.

Men der skulle gå endnu fire år, hvor hun forgæves søgte at få en lærerinde til at overtage skolen, heriblandt hendes broderdatter, der dog var uddannet lærerinde, men som ikke selv mente at have evner til at administrere så stort et foretagende.

Andre af hendes dygtige lærerinder turde heller ikke binde an med opgaven, og enden på Ida Holsts fantastiske karriere blev så, at hun i 1916 afhændede skole til en mandlig arvtager Magnus Lund, der samtidig ændrede pigeskolen til fællesskole for både piger og drenge.

Ved Ida Holsts afsked skriver "Svendborg Amtstidende": *"Med Frøken Ida Holst forsvinder en retlinet, helstøbt Personlighed fra Svendborg Skolevæsens Historie, en retsindig og flittig Arbejder, hvis Valgsprog i både Mod- og Medgang var et *Ikke synes, men være!*"*

Frk. Ida Holst har aldrig været indrulleret i Kvindesagens fremskredne Hære, og dog har Frøkenen gennem Udøvelse af sin pædagogiske og administrative Evne i Praxis arbejdet Kvindesagen mere frem end mangen glødende og gnistrende Agitator ved timelange Foredrag".

Ida Holst fraflytter skolen, men bosætter sig fortsat i Svendborg, hvor hun lever et roligt

Skolebestyrerinde Ida Holst

og fredeligt liv sammen med søsteren Louise Holst.

Hun dør den 31. december 1930, og bliver begravet på Sakskøbing kirkegård, men hendes storværk "Ida Holsts Realskole" fortsætter, og selv i dag er den en betydelig og eftertragtet privatskole i Svendborg.

Holger Karlsen

Håndværkerlavene i Sakskøbing

Hvornår håndværkerne blev organiseret i de respektive lav i Sakskøbing vides ikke, men vi ved, at skrædderlavet eksisterede i 1682, for i dette år er der en sag, hvor oldermændene for skrædderlavet, Jost Pedersen har fundet ud af, at en bønhaser gemmer sig i et hus og reparerer en gammel frakke. Det må han ikke, når han ikke har løst borgerbrev og ikke er medlem af lavet.

Han fik øgenavnet Bønhaser og blev derefter slæbt for lavsretten, hvor han prøver at forsvare sig.

Sagen ender dog med, at han inden 8 dage skal aflægge ed og søge borgerbrev hos byfogeden, ellers må han ikke lave skrædderarbejde her i byen eller omkring i byens distrikt.

I Christian den Femtes forordninger af 1681 og 1682 blev der foretaget væsentlige indskrænkninger i lavenes selvstændighed. Det kan være, at skrædderlavet derefter ophører. Vi hører i det mindste ikke noget om nogen lav i Sakskøbing før i 1731.

Den 10.9.1731 afholdtes det første møde i skrædderlavet hos skræddermester og oldermann Jonas Jonathansen Lillie - i dennes hus i Juniorsgade nr. 23. Her var følgende til stede:

Oldermanden selv, byfoged Morten Hammer, byskriver Niels Rasmussen og skræddermestrene Peder Søfrensen, Peder Hansen, Svend Jonasen, Niels Christensen, Christian Simonsen og Johan Davidsen.

Skræddermester Jonas J. Lillie var født 1704 i Sorø og fik borgerbrev som skrædder i Sakskøbing i 1723.

Han var oldermann i skrædderlavet i sammenlagt over 18 år - eller over halvdelen af tiden fra lavet startede til sin død i 1768.

Ingen anden mester har været oldermann i Sakskøbing i så mange år. Det var ikke fordi, han gerne ville være det, men der var kun få skræddermestre i byen, og det skulle være en erfaren mester.

Han var også god til at læse og skrive, noget der ikke var almindeligt for en håndværker den gang.

Det er muligt, at han havde lært det af sin far, skoleholder Jonathan Pedersen.

Når en mester havde været oldermann i to år, kunne han fritages for hvervet, og en ny blive valgt.

Han skulle så indgive sin afskedsbegæring, men kunne blive opfordret til at fortsætte.

Da Jonas J. Lillies første kone døde i 1733 og skulle bæres til sit sidste hvilested, tilsagde oldermannen alle mestre at møde, og de skulle hver tage en hjælper med til at bære. Der var imidlertid to mestre, der kom alene uden hjælper, det var Peder Hansen og Christian Simonsen.

Det ville oldermannen ikke finde sig i, så på førstkommende møde forlangte Jonas J. Lillie lavsrettens kendelse over de to.

Peder Hansen kunne ikke se, han havde forset sig, og Christian Simonsen forklarede, at han var alene og ikke havde nogen folk i arbejde, som kunne hjælpe.

Mødet blev udsat i et halvt år, og ved næste møde faldt der dom i sagen. Peter Hansen og Christian Simonsen skulle hver betale en mark dansk til lavets fattige.

Derefter gav oldermænden til kende, at han efter forordningen var berettiget til at udtræde som oldermænd, og mester Peder Hansen blev da valgt. Det kunne tyde på, at Jonas J. Lillie var blevet træt af hvervet som oldermænd i denne omgang.

Smedenes ”velkomst” er et drikkekar til ”tildrikning” af nyoptagne svende.

Af effekter fra skrædderlavet er der bevaret en lavsprotokol fra 1731 - 1862, en signet, en skafferstok og en grøn bliksparebøsse.

”Snedkernes, smedenes og murermestrenes lavsprotokol fra 1732 - 1863” - således starter teksten i deres protokol, men der er ikke nogen tegn på, at murermestrene har været med i lavet, da de på intet tidspunkt er nævnt i protokollen.

Smedesvendenes tidepengebog fra 1760 - 1826 er også bevaret; men i modsætning til lavsprotokollerne, som er skrevet af byskriveren, er tidepengebogen skrevet af en smedesvend.

Den er skrevet kortfattet: dato for møderne, hvem der var til stede, og hvad der blev ind- og udbetalt og til hvad.

Tidepengebogen fungerede eksempelvis som hjælpekasse for unge svende, der skulle rejse på valsen, og som sygekasse for svende, men kun for de svende der var i yderste armod.

Regler for lærlinge kommer ved en forordning i 1621, men tager først form efter 1682, hvor det blev almindeligt at indføre lærekontrakter.

Der var også regler for svende, der aflagde mesterprøve:

Den 7.2.1780 aflagde grovsmedesvend Niels Pedersen mesterstykke, som bestod af en bredbil og en hestesko, som blev godtaget af samtlige tilstedeværende smedemestre, og derefter blev han optaget i lavet.

Snedkernes og smedenes skafferstok (58 cm lang.)

I 1887 blev det besluttet efter en opfordring fra museumsbestyrelsen i Maribo, at museet skulle have snedkernes og smedenes lavs-genstande til opbevaring.

Disse bestod af følgende: En egelade, en skafferstok, 4 stk. bliksparebøsser, en jernsignet, en lavsprotokol 1732 - 1863, en tidepengebog 1760 - 1826, en velkomst af tin fra 1724 med 8 sølvskilte og 6 gamle sølvkronestykker.

Skilte og kronestykker blev afleveret til staten ved Treårskrigen udbrud i 1848.

Om det er dette bidrag, der er skyld i, at vi vandt krigen, vides ikke.

Handskemagerlavet i Saksøbing var kun et lille lav med få mestre.

Vi hører først om lavet i 1759, hvor lavsprotokollen er fra.

Om der har eksisteret et handskemagerlav før den tid vides ikke.

Lavsprotokollen omhandler kun optegnelser om lærlinge, deres læretid og forfremmelse til svende og mestre og en optegnelse over nye oldermænd.

Foruden lavsprotokollen er der bevaret en lade og en signet.

Handskemagernes, skræddernes, smedenes og skomagernes signeter.

Skomagerlavet i Saks-købing har også eksisteret, men desværre er lavsprotokollen gået tabt, så det er ret begrænset, hvad vi ved om dette lav. Men det har uden tvivl været byens største lav, og det har sandsynligvis eksisteret helt op til 1859, da der kom en forordning om at alle lav skulle ophøre.

Af effekter, der er bevaret fra lavet, er en svendelade, en signet og et herbergskilt. En mesterlade findes i privat eje.

Lavsladen var et stort skrin, der som regel var fremstillet af egetræ med to låse, så den kun kunne åbnes med to forskellige nøgler samtidig. Oldermænden havde den ene, og lademesteren havde den anden.

I laden opbevaredes lavets øvrige effekter såsom protokol, forordninger, signet, skafferstok, velkomstbæger og penge.

Kildemateriale:

Sakskøbing lokalhistoriske Arkiv,
Lolland-Falsters Stiftsmuseum,
Landsarkivet i København,
Det kongelige Bibliotek,
Tidsskrift for kunstindustri,
Stiftstidende årg. 1886,
Fra lagstiden, Nationalmuseet 1965,
Gamle danske håndværk, Politiken 1971,
Sakskøbings håndværkeres laugsprotokoller,
Sakskøbings rådstueprotokoller 1679-1864
samt skøde- og panteprotokoller 1728-1810.

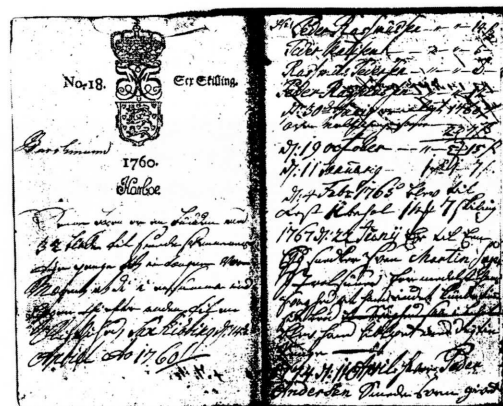
Når laden var åben, måtte enhver tie stille og indlede sin tale med "at i ære" eller "med gunst". Først når oldermænden havde klappet låget i, var ordet frit.

Skafferstokken, som var en udskåret træstok, var et værdighedstegn, som oldermændens medhjælper, skafferen bar.

Hvervet gik på omgang og svarede nærmest til, hvad vi i dag ville kalde en sekretær eller forretningsfører.

Efter lavenes ophør, er de fleste effekter opbevaret på Stiftsmuseet, og lavsprotokollerne er sendt videre til Landsarkivet i København, hvor de nu opbevares og er tilgængelig for videre forskning.

Bent Jensen

T å r s k i r k e

Baronen på Berritsgård, Poul Abraham Lehn, der var ejer af Tårs kirke, købte i 1775 Orebygård med fæstegårde. Herved blev Orebygård knyttet til Tårs sogn.

Baronen var i øvrigt kendt for at anlægge lige og gode veje i landsdelen, for at al transport til og fra havne, kornmagasiner og møller kunne foregå så let som mulig.

Den imponerende indgangsportale til Tårs kirke.

Hans interesse for det, som vi i dag med et fremmedord kalder infrastruktur, var måske årsagen til, at han også ønskede en lige og mere direkte vej til Tårs kirke og påbegyndte anlæggelsen af Askealle.

Står vi i dag ved Oreby og kikker ad Askealle, så ser vi tydeligt kirkens tårn i lige linie.

Arbejdet stoppede imidlertid ved Låge Bro, der var et sumpet moseterræn, og vejen er aldrig siden hen blevet gennemført efter planen.

Tårs kirke er opført cirka 1230 i romansk stil og bygget af munkesten.

Tårnet er først tilbyget i 1668 af daværende kirkeejer Hans Wilhelm von Harstall til Berritsgård.

Før den tid var kirkens to klokker anbragt i en klokkestabel, men de blev nu ophængt i tårnet, så de med åbne tårnlemme kunne høres over det ganske sogn.

Kirken og kirkegården er omkranset af et stendige, og fra kirkepladsen kommer man ind gennem en indgangsportal og videre frem til kirkens hovedindgang, der i dag er i tårnet. Foruden denne indgang er der også adgang til kirken via våbenhuset.

Går vi ind i kirken, er det umiddelbare indtryk, at kirkerummet er præget af mørke farver - de brune bænkerader og det lige så egetræsbrune pulpitur omkring orglet giver ikke meget lys i kirkerummet.

Opmuntrende farver, som ellers er kendetegnet for flere af egnens kirker ses i ringe grad i Tårs kirke.

Dog træder kirkens prædikestol frem som et smukt stykke inventar, idet statuetterne af de fire evangelister er malet i tiltalende farver, ligesom prædikestolen i øvrigt er overstrøet med guld.

Orglet, der er fra 1861 og skænket af daværende kirkeejer Otto Ditlev Rosenørn-Lehn, siges i øvrigt at være af betydelig historisk interesse.

På begge sidevægge i denne del af kirken findes mindetavler, hvor især den ene er stor med brun egetræsramme omkring de ophængte sølvkranse.

Der er tale om krans, der er sendt til kirkens patron Otto Ditlev Rosenørn-Lehn i forbindelse med dennes begravelse i 1892 på adelsslægtens gravplads på kirkegården.

I kirkens venstre side foran korbuen står en stor sandstensdøbefont med et tilsvarende stort dåbsfad i messing med graveringer af våbenskjolde, initialer og årstal.

Altersranken har et smedejernsgitter, hvori årstallet 1702 kan ses. Midterfelterne har malede og forgyldte adelsvåben, der fortæller om giverne Christian Ulrich von Harstall og ægtefællen Sophia von Offen-berg, om hvem historien i øvrigt fortæller, at de viste stor interesse for Tårs sogn og kirke og blandt andet stiftede et legat for sognets fattige.

Over korbuen hænger et stort krucifiks med indskriften I.N.R.I (Jesus af Nazareth jødernes konge).

Alterbordet er oprindeligt muret af mun-kesten, men er i dag skjult af træ.

Altertavlen er et oliemaleri, der viser Jesus og to af hans disciple med følgende tekst:

OG DET SKETE DA HAN SAD MED DEM TIL BORDS TOG
HAN BRØDET VELSIGNEDE OG BRØD DET OG GAV
DEM. DA BLEV DERES ØJNE ÅBNEDE, OG DE KJEND-
TE HAM. LUC. XXXIV 3031

Maleriet er skænket af Otto Ditlev Rose-nørn-Lehn, der foruden at være en stor jordbesidder også var landets udenrigsmi-nister i 22 år, samt stærkt interesseret i kunst og historie.

På alterbordet står de traditionelle tre alter-stager - to enkelte og en syvarmet.

Den syvarmede broncestage er dog først skænket kirken i 1946 af lensbaron Otto Rosenørn-Lehn.

Foruden den ædle giver, så har denne stage også lokalt islæt på anden måde, idet den er tegnet af en ung arkitekt, der er vokset op på egnen som søn af en af Tårs skoles tidli-gere lærere.

Altersølvet er ikke uinteressant, men her, som i næsten alle andre kirker, er det under lås og slå, når det ikke bruges.

Endelig skal det nævnes, at kirken smykkes med et rigtig flot kirkeskib.

Det er modelskib af fregatten ”Danmark”, der er skænket til kirken i 1924 af C. Knudsen-Almsted til minde om hans afdø-de onkel gårdejer og sognefoged Søren Pedersen af Tårs, der levede fra 1842 til 1913 på ejendommen Skovbyvej 14.

I våbenhuset står på hver side af indgangs-døren to identiske kirkebøsser med følgen-de tekst:

Glemmer ikke at gøre vel og at meddele, thi sådan-ne ofte behage Gud vel.

På kirkegården ligger i det nordlige hjørne slægten Rosenørn-Lehns gravsted med nogle prægtige, gamle egetræer.

På kirkegården findes også en mindesten over otte menige soldater, der døde af sår og sygdom på Berritsgård i 1864, hvilket fortæller os, at der på Berritsgård var indrettet lazaret for sårede soldater under den ulyksalige krig mod Preussen, der endt så gruelig galt, og hvor Danmark mistede store dele af Sønderjylland.

----- oOo -----

Grafik : Poul E. Rasmussen

Tekst : Holger Karlsen

Kilder : Trap Danmark – Maribo amt.
Norman V. Steenstrup : Tårs sogn

Mindestenen har følgende inskription:

Herunder hviler de jordiske Levninger af otte i For-
sommeren 1864 på Berritzgaard Lazaret af Saar og

Sygdum døde Menige Krigere
Christen Rasmussen af Brøndbyøster
Kjøbenhavns Amt

Ole Nielsen Bjerre af Rerslev
Holbæk Amt

Hans Lauritzen Bruun af Ørsted
i Slesvig

Mikkel Peter Knudsen af Hvining
Skanderborg Amt

Jens Hansen af Skjerne
på Falster

Anders Christensen af Jannerup
Thisted Amt

Hans Peter Larsen af Oure
på Falster

Ingen haver større Kjærlighed end denne,
at sætte sit Liv til for sine Venner.

Joh. Ev. 15,15.

Træk fra Saksjøbing gasværks historie.

Det var den skotske ingeniør William Murdock, som i 1792 konstruerede verdens første gasværk til at belyse sin villa i Redruth i Cornwall.

I 1808-14 opførte man det første gasværk i London, og flere store byer fulgte snart efter. Odense fik Danmarks første gasværk i 1853, og København fulgte efter i 1857. Derefter gik det slag i slag med fremstilling af gas til belysning - også her i Saksjøbing.

I 1863 henvender Saksjøbings komunalbestyrelse sig til Maribo med følgende skrivelse:

"Til Mariboe Communalbestyrelse.

Med hensyn til den i Mariboe paatænkte Gasbelysning, tillader Undertegnede sig at forespørge, om man der maatte være tilbøjelige til en Forhandling med Saksjøbing om et saadant Anlæg, som saa vidt det lader sig gøre at anlægge Gasometret midtvejs mellem begge Byer, da vi i saa fald vil høre Byens Indvaanere om denne sag".

Det var mens Ravnkilde var byfoged i Saksjøbing, men der ses ikke noget svar på denne skrivelse fra Maribo.

Den 19. januar 1864 foreligger der imidlertid en tilladelse fra indenrigsministeriet om at optage et lån på 16.000 rigsdaler at afbetale på 28 år med 6% pr. år til opførelse af et gasværk i Saksjøbing.

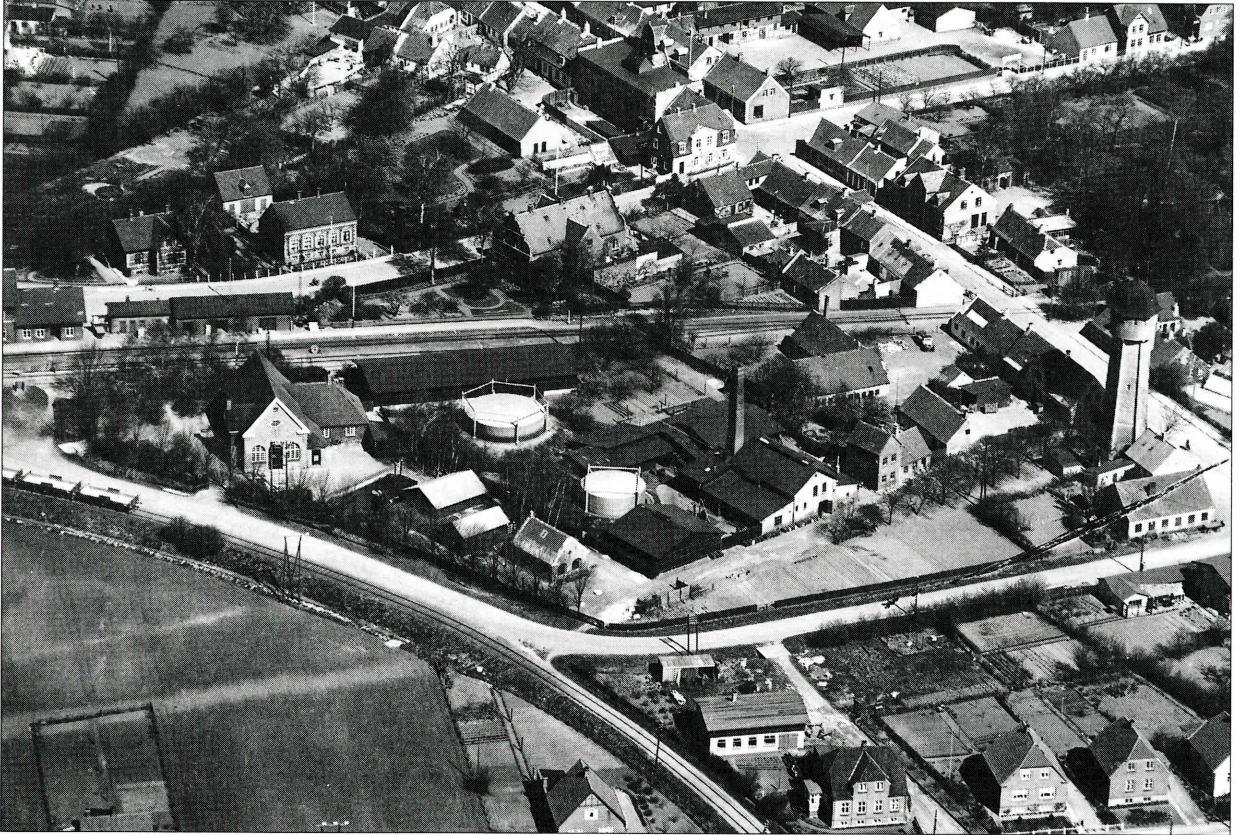
Den 29. april 1865 forelægger ingeniør Thorning plan og overslag over anlæg af værket som lyder på 15.130 rigsdaler, 2 mark og 14 skilling med et forbehold på 400 rigsdaler til uforudsete udgifter.

Efter afholdt licitation på opførelse af værket samt lygter og pæle indgås kontrakt med de respektive håndværkere.

Denne kontrakt er særdeles fyldestgørende, og et enkelt eksempel gives her:

"De til Gasværket fornødne Jernsager, som tages fra et paalideligt Firma efter Ingeniør Thornings Anbefaling, eller hans bifald skulle være støbte eller forarbejdede solidt og med nøjagtighed, hvorfor Thorning bærer det fulde Ansvar. Støbejernet skal være fri for Revner, Blærer, usunde og porøse Steder, og de deraf støbte Genstande bliver at prøve med saavel Banen som den spidse Ende af en Hammer, samt hvis det anses fornødent, med en Krydsmejsel".

Gasværkets placering i bybilledet.

I forbindelse med etableringen af gasforsyning lægges der rørledninger, herunder også til den under bygning værende arbejdsanstalt (i dag Saxenhøj).

Den 1. januar 1866 er gasværket klar til afprøvning, og værkets første bestyrer, den tidligere handskemager Petersen, kan kort tid efter sende den første gas ud gennem rørledningerne.

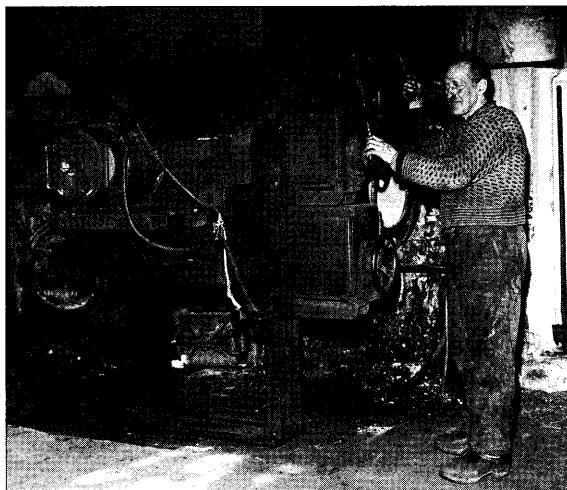
Kullene til gasfremstillingen blev leveret af købmand Kronmann mod 2% i provision, og selve destillationen (afgasning af kul-lene) foregår i en retorter.

Kullene opvarmes til 1.250 grader, hvorefter den varme gas ledes gennem en køler og køles ned til 70 grader.

Derefter løber gassen gennem et vaske- og filtreringsanlæg, hvor tjære, vanddampe, ammoniak, benzol og svovlforbindelser fraskilles.

Den rensede gas ledes frem til stationsmåleren, der måler gasværkets samlede produktion, og derefter ledes gassen op i gasbeholderen.

Inden gassen ledes ud til forbrugerne, passerer den gennem en regulator for at skabe et konstant tryk og dermed en ensformig belysning.

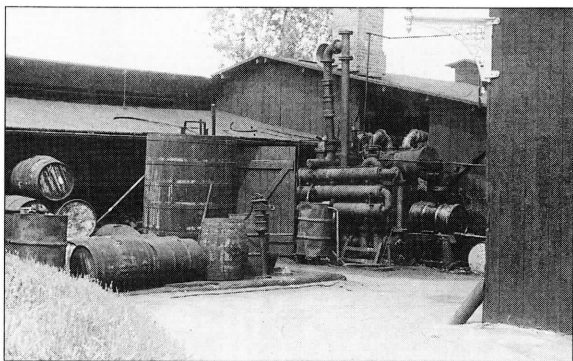
Gasværksarbejder Johs. Nielsen i gang med at fylde retorterne (ovnene) med gasværkskul.

Selv om gassen i første omgang blev fremstillet til belysning, så tilbydes den allerede få måneder efter også som kogegas.

Det første års driftsregnskab viste desværre et underskud på 1.881 rgsd. 3 mk. 5 sk. , så det så ikke videre lovende ud.

Desuden diskuterede man gassens dårlige kvalitet, men medlem af gasudvalget, apoteker Grundtvig lovede, at det skulle blive bedre med en ny bestyrer.

Ret hurtig var man nødt til at anskaffe 3 nye retorter fra Flensborg, og senere måtte man anskaffe en gasmotor, der skulle forbedre produktionen, så der efterhånden solgtes mere gas til kogning og lys.

Tjæreanlægget.

Men gasværket syntes fortsat at være forfulgt af uheld og andre uheldige omstændigheder. Juleaften 1870 svigter gassen, hvilket medfører, at gaskomiteen går af.

1874 meddeler gasudvalget, at værkfører Svendsen har forsømt sine pligter i en sådan grad, at han må afskediges.

16. Marts 1889 indtræder der en eksplosion på gasværket, det er det to år gamle rensehus, der er sprunget i luften, og gasmester Nielsen brækker begge arme og det ene ben samt får et stort sår i hovedet.

Den samlede skade på bygning og inventar beløber sig til 2.083 kr. 26 øre.

I oktober samme år fremlægger gasudvalget et forslag om nedsættelse af gaspriserne, idet man frygter konkurrencen med petroleumslamperne, som efterhånden havde vundet stort indpas i mange provinsbyer.

I 1902 sker der en ny katastrofe for gasværket, idet begge ovne synker sammen, og der må bevilges 35.000 kr. til reparation.

Oven i uheldet starter en polemik i Østlollands Folkeblad, hvor C.H. skriver:

"Da Saksøbing jo ellers maa kaldes en Fremskridtsby, kan det da kaldes et Fremskridt at ofre 35.000 kroner på en snart forældet belysningsmåde? Var det ikke bedre med det samme at indføre elektrisk Belysning, og så bruge Gasværket, som det er, til Fabrikation af Kogegas".

Hertil finder avisens redaktør anledning til at støtte gasværksudvalget med følgende svar:

"Det er kun i højest uegentlig Forstand, at man kan kalde Gasbelysning forældet. Efter Intensivbrændernes Fremkomst, maa man absolut sige, at Gassen er Øjeblikkets Lys, som fuldt ud kan optage Konkurrencen med, hvad der haves af nyere Ting på Belysningsvæsenets Omraade".

Men gasværket kommer igen til at fungere, og efterspørgslen af gas stiger tilsyneladende, idet der set over en periode fra 1902-30, sker en stigning af gasproduktionen fra 139.932 kbm. til 400.000 kbm.

Og det sker på trods af etablering af en elektrisk belysningsstation (elværk) i 1911.

Gasproduktionen havde naturligvis vanskelige kår under 1.verdenskrig, hvor skibsladningerne af kul fra England var meget begrænset på grund af minefare og Tysklands erklæring om uindskrænket ubådskrig, hvilket importøren Fritz Rasmussen & Co. meddeler udvalget i skrivelse af 9. juni 1915:

"Vi undlader ikke at meddele, at vi i Dag har faaet skriftlig Meddelelse fra vore Sælgere i Newcastle on Tyme, at officiel Udførselstilladelse af de købte Gaskul 4-500 Tons er bevilget, og vi har fragtet en Damper "Hjorden", som skulle være i Hartlepool for at laste, men endnu ikke er ankommet.

Vi haaber nu, at Skibet kommer godt frem, dog vil vi anbefale det ærede Udvalg at assurere en Avance paa disse Kul, da De saafremt Skibet torpederes eller forliser eller af anden Grunde ikke kommer frem, kan risikere at maatte betale Deres 350 Tons Kul med maaske 5.000 Kr. mere end den Pris, hvortil de er købt".

Krigen medfører også en rationering af koks til opvarmning. Koks er sammen med tjære restprodukter fra gasfremstillingen. Og den 2. marts 1916 fremsættes forslag om indtil videre at suspendere gasbelysningen af hensyn til den forhåndenværende gaskulbeholdning.

Gaslygte i Søndergade

Den 5. maj 1919 forelå andragende fra lygtetænger P. Petersen om lønforhøjelse. Gasudvalget blev imidlertid enige om at opsigte lygtetænderen i stedet for og henlægge bestillingen til vægteren.

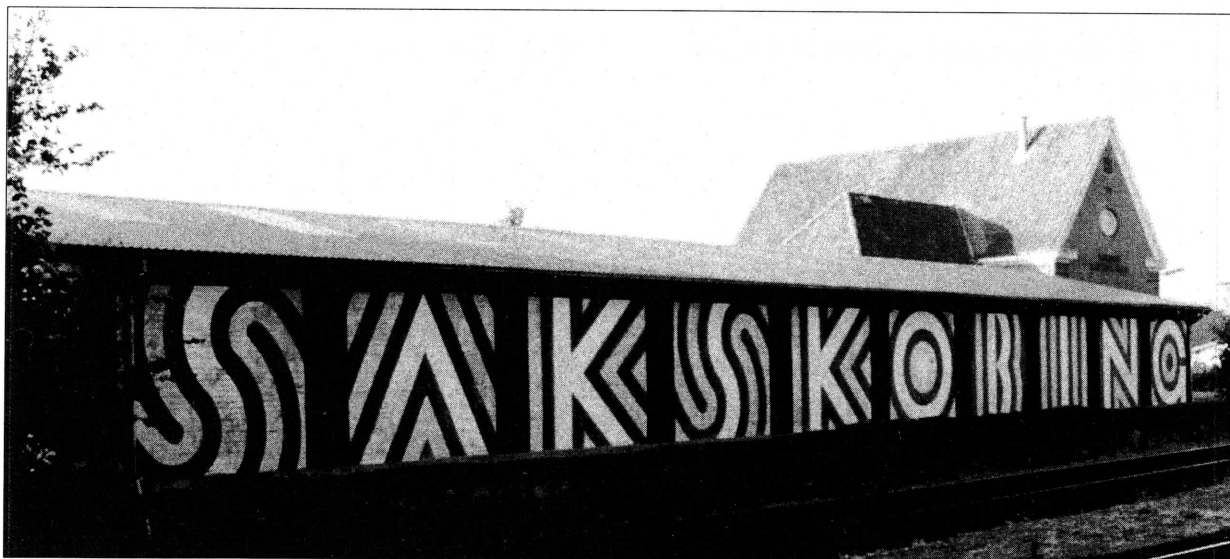
Men få dage efter måtte udvalget alligevel bede lygtetænderen om at fortsætte, da det vist sig, at vægteren var så gammel og svagelig, så han ikke kunne påtage sig det ekstra arbejde med at tænde byens gaslygter - og lygtetænderen fik den ønskede lønforhøjelse, så den årlige løn blev 400 kr. indbefattet dyrtidstillæg.

I mellemkrigsårene er gasværket inde i en periode, hvor kulleleverancerne er stabile og til en pris, der gør gassen til en fornuftig energikilde i husholdningen d.v.s. til gasovnen og gasblussene i forbindelse med den daglige madlavning.

Men ved 2. verdenskrigs udbrud må forbrugerne igen opfordres til sparsommelighed i brugen af gas på grund de vanskelige kultilførsler, og juleanden bliver stegt hos bageren.

Når gasforbruget således indskrænkes, så går det ud over gasværkets indtægter både med gassalg og kokssalg. Og da der fortsat er store vedligeholdelsesomkostninger, så bliver der meget nemt underskud, og gasprisen må sættes op.

Men gas synes fortsat at være den energi, der satses på, og i 1948 opføres et nyt kulhus, der med transportør kan spare arbejdskraft.

Det gl. kulhus, der i dag er udsmykket med supergrafik.

Kuglebeholderen med kort over Sakskøbing i centrum.

Og i 1951-52 er man nødt til at investere i en ny gasbeholder, og man køber en kuglebeholder i Tyskland til 50.000 kr leveret på Münchens banegård og indladet i jernbanevogne.

De enkelte dele af den store beholder fylder tre jernbanevogne og vejer tilsammen 36 tons.

I forbindelse med opsætning af kuglebeholderen sker der en ulykke, hvorved ingeniør L. Lyngbye, der forestår opsætningen, bliver ramt af en laske og dør af sine kvæstelser.

I løbet af 1960'erne finder man ud af, at elektriciteten efterhånden har bredt sig så meget, så flere og flere gaskunder falder fra. Gasovnen og gasblussene erstattes af elkomfur. Og de få, der fortsat synes, at gasblus er ideelt til madlavning, går over til flaskegas.

I maj 1967 tømmes gasbeholderen endeligt, og hele anlægget skrottes.

Gasværkets 101-årige funktionsperiode er slut.

Renè Larsen.

De lokale gasmønter er nu historie.

Kolonihaver i Sakskøbing gennem 80 år.

De første kolonihaveforeninger blev stiftet i Danmark i 1890'erne, og i løbet af de næste 10-20 år bredte bevægelsen sig til hele landet.

I 1918 oprettedes de første 11 kolonihaver i Sakskøbing - nærmere betegnet på de jorde, der i dag indkredses af Parkvej og Lindevej.

Det var kommunen, der ejede jorden og forpagtede den ud til kolonihaveforeningen, der igen udlejede de enkelte lodder til medlemmerne. Lejen var den gang 10 kr. for 900 kv/alen.

I 1926 var det området mellem Rådhusgade og Lunden, der tidligere havde været marker, men som kommunen havde erhvervet til boligbebyggelse.

I det hele taget var det ofte sådan, at den jord, der midlertidig lå ubenyttet hen, blev anvendt til kolonihaver til gavn for den del af bybefolkningen, der ikke havde anden mulighed for at dyrke hjemmeavlede grønsager og hente sundhed og livsglæde i de frie omgivelser.

Sukkerfabrikken havde de såkaldte bassiner til spildevand ved Saxes Allès sydlige side - der hvor der i dag er grønt område og fodboldbane.

I 30'erne og 40'erne blev der om sommeren dyrket de fineste grøntsager og kartofler i den frugtbare jord, der var opstået af det slam, der blev skyllet af roerne. Disse bassinhaver var imidlertid forbeholdt fabrikkens folk og var ikke med i nogen forening.

I 1940 havde kommunen fået en skrivelse fra "Landsforeningen til Arbejdsløshedens Bekæmpelse" angående haver til arbejdsløse. Og da kommunen ikke havde ledig jord, så henvendte man sig til sukkerfabrikken.

Her svarede man imidlertid, at alle bassiner allerede var optaget, så formodentlig havde de arbejdsløse allerede sikret sig haver derude.

Men i 1946 købte kommunen de 75 tdr. land store arealer ved havnebanen og engen ved Holmeskoven samt 35 tdr. land skov.

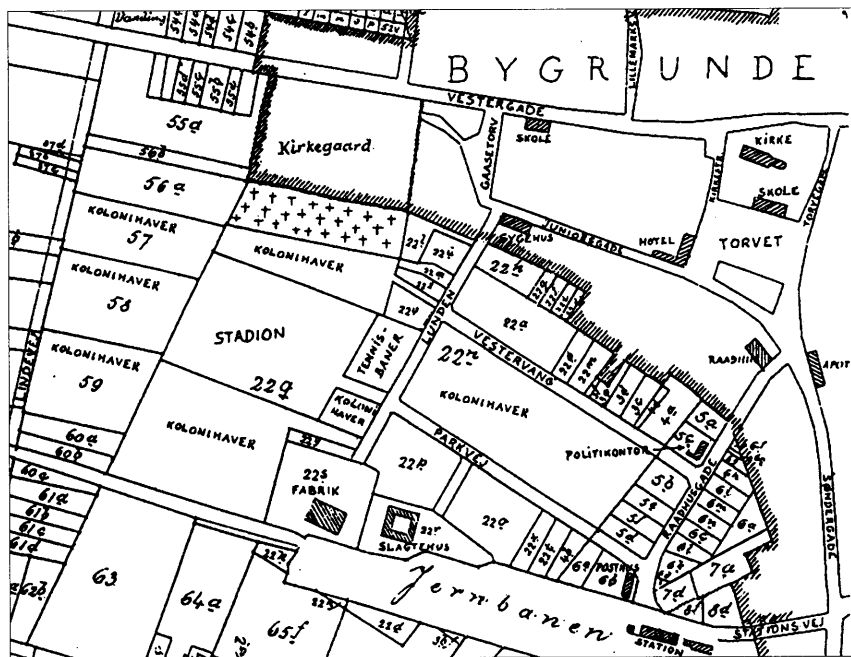
Fra at have været en jordfattig kommune, var den nu blevet rig på jord, og kommunen gik ind i sin hidtil største udviklingsperiode.

Der skulle anlægges sports- og parkanlæg ved Holmeskoven, et nyt boligkvarter ved det gl. stadion og Parkvejs forlængelse og opføres en ny skole.

Det bevirkede, at kolonihaverne mellem Lunden og Lindevej blev nedlagt i 1953, og haveejerne fik så tilbudt nye haver i bassinområdet ved Saxes Allè.

I forbindelse med de store anlægsarbejder op igennem 60'erne og 70'erne i det kommende sports- og fritidsområde, Saxemarken med opførelse af blandt andet sportshal og vandrerhjem sløjfes 42 bassin haver, og haveejerne fik så til gengæld tilbudt et areal mellem havnesporet og åen, der strakte sig fra Saxes Allè til havnen.

Her har der været 40 haver, men de allerfleste er efterhånden stille og roligt blevet sløjfet, så der i dag kun er ganske enkelte tilbage.

Kolonihaveområdet mellem Rådhusgade og Lindevej.

Kolonihaveforeningen skiftede navn i slutningen af 20'erne til Kolonihaveselskabet "Dannebrog". Det nye navn har sin oprindelse fra den gang, da arealet, hvor havekolonien lå, havde tilhørt gæstgiver Hans Petersen, Restauration "Dannebrog". Desværre er det ikke lykkedes at finde de første forhandlingsprotokoller fra kolonihaveforeningen, men der er et regnskab fra 1930, der er stemplet: Kolonihaveselskabet "Dannebrog".

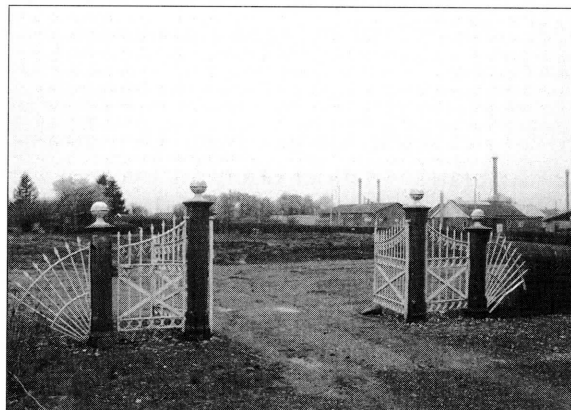
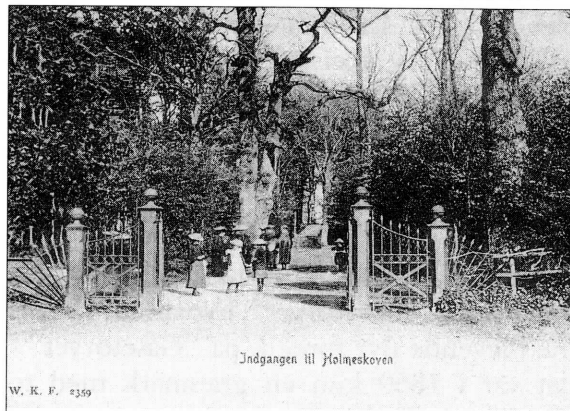
Ved en generalforsamling på Hotel "du Nord" i 1946 fremgik det af beretningen, at foreningen havde 108 medlemmer, og det blev oplyst, at der ville blive udlagt jord til nye kolonihaver på Johs. Kruses jord ved Lindevej, og at det forventes, at haverne i den store koloni kunne bevares i to år.

I 1947 opsigede man imidlertid lejemeålet med Kruse, idet man nu havde taget den af kommunen udlagte jord på matr. nr. 172 af Saksøbing markjorde i brug til kolonihaver. Det var det område, der lå mellem Skovvej og motorvejen.

Området var opdelt i 80 haver, men i forbindelse med etablering af omfartsvejen i 1990-91 blev 21 haver nedlagt, og havefolket var naturligvis kede af indgrebet, men på den anden side var det ingen katastrofe, da der stadig er 68-69 haver tilbage, og det synes i øjeblikket at dække behovet. En lokalplan for området blev den 15.

marts 2000 godkendt af byrådet, hvorved der blev åbnet mulighed for at opføre et fælleshus på højst 100 kv/m, samt anlæg af en ny parkeringsplads.

Renè Larsen

Den samme portal står nu - 100 år senere ved indgangen til Kolonihaveselskabet "Dannebrog".

Acciseboder i Saksøbing.

Accisen var en indenlandsk forbrugerafgift, især på levnedsmidler. Den blev indført i Danmark ved middelalderens slutning og blev en vigtig statsindtægt.

Fra 1660 blev accisen henlagt til købstæderne, indtil den blev ophævet 1851.

Accisen hæmmede omsætningen, og den hvilede hårdt på den ubemidlede del af befolkningen.

Varerne, som blev kørt ind til byen, blev handlet på "Akseltorvet", hvorimod handel med levende dyr foregik på "Gåsetorvet" - det var i 1850 kun en græsmark med to mindre vandhuller, og mod øst var der et stengærde ind til byfoged Ravnkildes jorde.

Al handel skulle foregå i byen. Den såkaldte "forprang" (handel uden for byerne) var forbudt, men florerede alligevel i stor stil, og det er ret sandsynligt, at mangan en borger har haft en bagindgang fra deres haver og ud til markjordene og på den måde gjort en god handel.

Straffen for disse mindre smuglerier var, at varerne blev konfiskeret, og hertil kom en bøde, som svarede til varernes værdi.

Når købmanden eller bonden nåede byporten, måtte de standse og betale accise. En embedsvrig "posekigger" stod parat med sin jernsøger og gennemsøgte hver vogn, som bragte varer til byen.

Når afgiften var betalt, skulle købmanden eller bonden påse, at pengene blev lagt i pengeskabet.

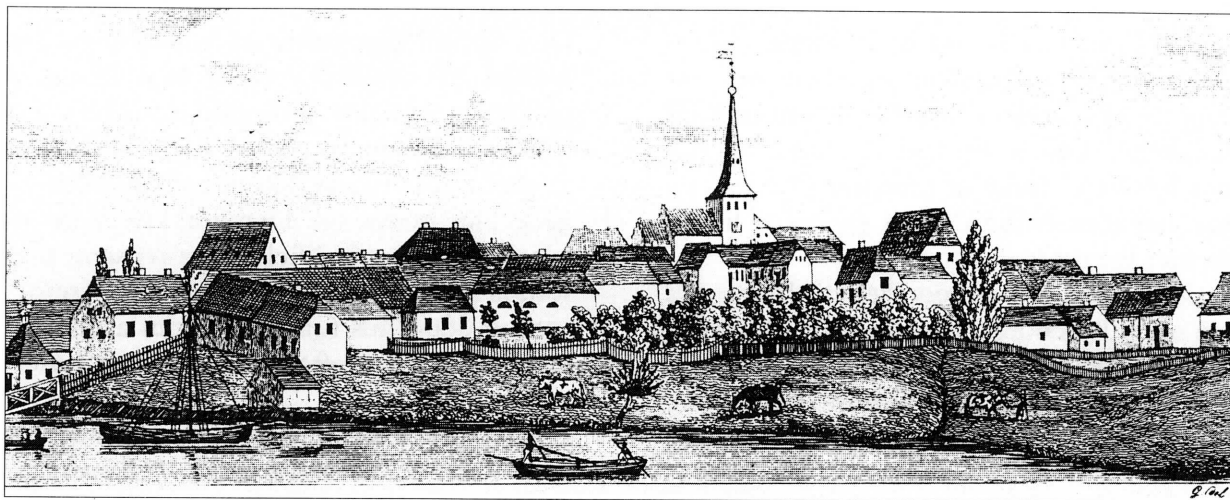
Det var ret store indkomster, som staten og købstæderne havde af tolden og konsumtionsafgifterne. Købstædernes andel skulle dække lønninger til byens embedsmænd, havneudgifter samt udgifter til fattigvæsenet m.m.

Der var normalt to torvedage om ugen samt to årlige markedsdage, og det var byens købmænd, der havde forkøbsret på de varer, der blev handlet.

Den østre accisebod havde kun en størrelse på 54 kv/m. Den lå ved havnen mellem åen og Brogade 10 - omtrent hvor havnecafeen ligger i dag.

Den var i en årrække ejet af forskellige købmænd, men i 1815 køber generaltoldkammeret huset, og sælger det igen i 1851, da portkonsumtionen blev ophævet.

Saksøbing 1860 set fra nord. Det lille hus med den rygende skorsten er den østre accisebod.

Den østre accisebod har formentlig haft den største indtægt, idet alle varer fra Guldborgland har passeret denne bod.

De importerede varer samt varer til eksport blev ekspederet fra havnen ved Oreby, da vanddybden i fjorden ikke tillod større skibe at anløbe havnen i Saksøbing.

I Oreby var der en strandkontrollør, og der har formentlig været en mindre accisebod.

1848 var et godt høstår, og året efter var havneindtægterne 2.100 rigsdaler.

Der blev eksporteret 39.563 tdr. korn til udlandet og 6.592 tdr. til indlandet.

Nettoindtægten ved told og konsumtion var 10.273 rigsdaler og hertil 582 rigsdaler i krigsskat. Desuden var der told på indført kornbrændevin samt af her produceret brændevin.

I 1851 skete en omlægning af tolden og ansættelse af en toldforvalter.

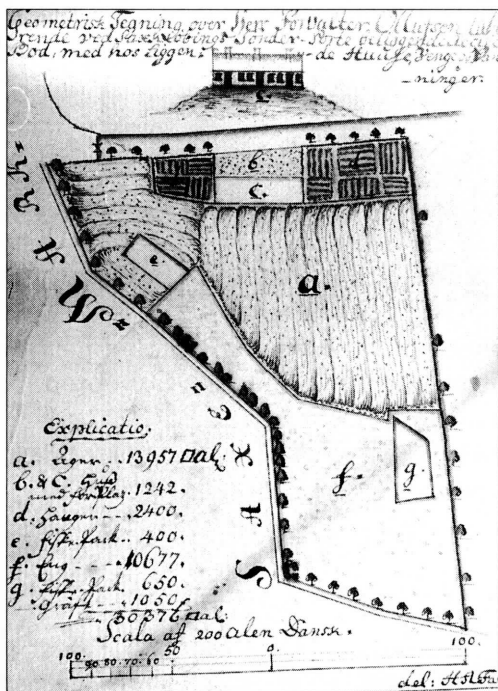

Den gl. toldbod opføres i 1859.

Den søndre accisebod lå i Søndergade – omtrent der hvor Doktorparken ligger i dag. Byporten eller bommen lå omtrent ud for skellet mellem Nystedvej 1 og 3.

Fra 1797 ejes huset af forvalter Olufsen, og han har formentlig udlejet en del af huset, da han var ugift.

I 1813 sælger han en del af huset (82 kv/m) til generaltoldkammeret. Men da accisen ophæves i 1851 sælger generaltoldkammeret til skomager Simon Rasmussen, som i forvejen ejer nabogrunden.

Geometrisk tegning over Herr Toldforvalter Olufsen tilhørende ved Saxkiøbings Sønder-Porte beliggende accisebod med tilhørende Huuse, Venge og Vanningen.

Den oprindelige vestre accisebod lå på den sydlige side af Gl. Vestergade et stykke inde på den nuværende kirkegård, som blev anlagt i 1812, men acciseboden blev ikke fjernet før 1815, da den nuværende Vestergade blev rettet ud. Derefter køber generaltoldkammeret Niels Christensens hus, som lå på hjørnet af Vestergade og Gåsetorvet, og dette hus fungerer så som accisebod indtil 1851, hvorefter det sælges til tøffel-mager Hans Jensen.

I 1919 køber kommunen ejendommen, da den daværende borgmester V. Gandil var stærkt historisk interesseret og gerne ville bevare den gamle accisebod og indrette den til bymuseum. Men efter Gandils død i 1921 sælges huset til stenhugger Peder Olsen, og huset nedrives i 1939.

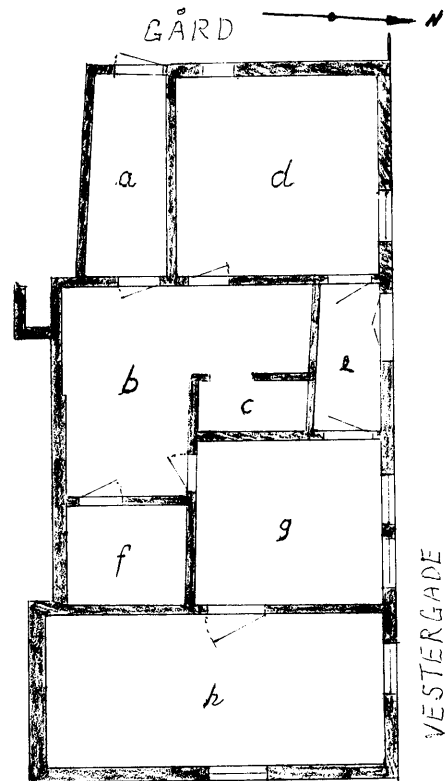
Den vestre accisebod.

I 1929 opmåles den vestre accisebod af kreds-læge F. Ingerslev, der beskriver den således:

Bygningen er opført i bindingsværk, og taget er tækket med tegl.

Rum (a), der er beliggende i husets vestende, har været konsumtionsbetjentens vagtstue. Der var intet loft i dette rum, der således var åbent op til taget. Gulvet bestod af uregelmæssig bro-lægning, og det lå 15 cm under gulvet i det tilstødende køkken (b). I den vestlige gavl var der en dør og en lille åbning 20x23 cm - formentlig et vindue eller en lem. Køkkenets arnested (c) var øjensynlig bevaret i sin gamle form. Spise-kammeret (f) havde intet vindue, og i opholds-stuen (g) har der formentlig stået en bilægger-ovn. Forstuen (e) er skæv og meget smal (68 cm i den ene ende og 88 cm i den anden ende). Værelserne (d) og (h) angives at være tilbygninger, da de er nyere end det øvrige hus.

Johan Jørgensen

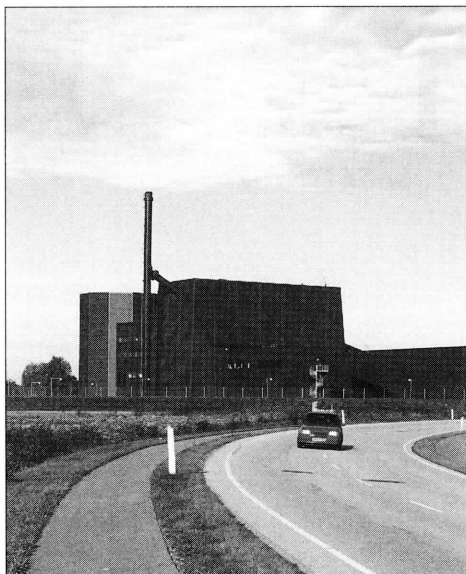

GÅSETORVET.

Da skorstenene i Sakskøbing og Rørbæk holdt op med at ryge.

Ved tusindårsskiftet 1999-2000 startede på Tømmervej i Sakskøbing et kraftvarmeværk. Det leverer varme til fjernvarmebrugere i Sakskøbing og Maribo samtidig med, at det producerer elektricitet.

Hermed sluttede Sakskøbing-Rørbæk fjernvarmeselskab som produktionsselskab. Nu køber fjernvarmeselskabet varmen fra kraftvarmeværket og fordelere den til fjernvarmebrugere i Sakskøbing og Rørbæk - til private hjem, institutioner og virksomheder.

Det nye kraftvarmeværk på Tømmervej.

Men fjernvarme er en gammel nyhed, idet fjernvarmeprincippet går helt tilbage til oldtiden. I Pompeji blev vand fra byens varme kilder via render sendt rundt til boliger, hvor det blev anvendt til romerske bade.

Fjernvarmen kom til Danmark i begyndelsen af 1900-tallet, men først, da det langt senere blev mere og mere almindeligt med centralvarmeanlæg i boliger, var der mulighed for at anvende fjernvarme.

I 1920'erne var størstedelen af fjernvarmen overskydende varme fra fremstillingen af el, men i 1950'erne kom der for alvor fart på udbygningen af egentlige fjernvarmeværker.

I mange byråd var der store debatter - for og imod fjernvarme. Socialdemokratiet ville have fjernvarme, hvorimod venstre og konservative var imod. Bag det sidste argument kunne man også finde de interesser, der repræsenterede forhandlerne af kul og koks, der dengang var den væsentligste energikilde, indtil oliefyret tog fart omkring 1950.

I midten af 1960'erne aflagde en repræsentant fra firmaet E. Rasmussen og søn i Fredericia besøg på de kommunale værker i Sakskøbing for at drøfte fjernvarme.

Værket var den gang et yndet samlingssted for byrådspolitikere og andre, og det var ikke altid på bunden af et glas vand, at man fik de gode ideer.

Udvalget for værkerne - Helmer Rønnø, borgmester Carl Olsson og købmand Kaj Falk Hansen kontaktede grundejerforeningen, hvor det var hotelejer Willy Knudsen og apoteker Dyhre, der var de fremtrædende. Det var dog ikke så let at skabe tilslutning, og der kom ingen realiteter ud af de første forsøg.

I Sakskøbing landsogn (Rørbæk) var det sognerådsformand Aage Christensen, der sammen med driftsingeniør Hartmann Jørgensen, regnskabskonsulent Vejling Christensen og installatør Falck Grony tog kontakt til det andet store firma inden for branchen fa. Bruun og Sørensen fra Århus.

Man foretog 100 opmålinger af ejendomme og gav tilbud på varmforsyning, men også her meldte sig for få interesserede.

Den 16.11.1966 stiftede man imidlertid Sakskøbing Fjernvarmeselskab, selv om der i realiteten var tale om to interessegrupper med hver sit tilbudsgivende firma, der ikke havde tænkt sig at arbejde sammen.

Sakskøbing å har været skillelinie mellem købstaden og landsognet gennem århundreder, men i denne sag blev man dog efterhånden enige om, at der måtte arbejdes sammen, hvis fjernvarmeprojektet skulle blive til noget, og man rettede henvendelse til byrådet, der først modtog henvendelsen med en mur af negative reaktioner. Selv om kommunalreformen var inden for rækkevidde, så var det altså svært med forståelsen for at tænke i bredere forstand.

Ved nytårstid 1967 var der ikke meget, der tydede på, at der skulle komme gang i fjernvarmen, men så skete der noget.

Pleje- og behandlingshjemmet "Saxenhøj" havde i 1965 fejret 100 års jubilæum, og amtsrådet og socialministeriet havde godkendt en række nybyggerier for at modernisere den gamle anstalt.

Dermed blev pleje- og behandlingshjemmets varmeanlæg for lille, og man rettede henvendelse til de to arbejdsudvalg vedrørende fjernvarme og tilbød, at en ny varmecentral kunne ligge på plejehjemmets grund.

Da der samtidig kunne påregnes tilslutning fra det under opførelse værende syge- og plejehjem "Kildebo", var optimismen stor.

Den 28. September 1967 holdtes generalforsamling i det nystiftede Sakskøbing-Rørbæk Fjernvarmeselskab AMBA med installatør E. Falck Grony som formand.

E. Falck Grony.

Og man antog fa. Bruun og Sørensen som rådgivende, og projekteringen gik i gang. Ret hurtigt blev de første rør lagt i byens gader, og i løbet af 1968 bliver flere offentlige institutioner og private ejendomme tilsluttet.

I september var der pres på, for man skulle være færdig, og kulden kom tidligt det år. Der måtte antages en ekstra entreprenør, og opsættes en midlertidig varmecentral. På et tidspunkt arbejdede 27 mand med fjernvarmeudbygning.

Den 4. oktober 1968 fuldtidsansatte man den første varmemester. Det var mejerist Arne Jensen, der blev selskabets varmemester i de næst 20 år.

I slutningen af 1968 var tilslutningen så stor, så man påbegyndte opførelse af fjernvarmecentralen på Lillemark. Man rejste bl.a. en 48 m høj skorsten.

Den 7. oktober 1969 kunne fjernvarmecentralen endelig indvies efter to år med mange og vanskelige forhandlinger. Indvielse foregik under megen festivitas, og den følgende weekend var der åbent hus. Allerede i 1972 blev fjernvarmeværkets kapacitet øget med 100% ved installering af endnu en kedel, så den samlede ydeevne kom op på 10 mill. kilokalorier pr. time.

Fjernvarmecentralen, hvor driften var baseret på olie.

Nedlægning af fjernvarmerør.

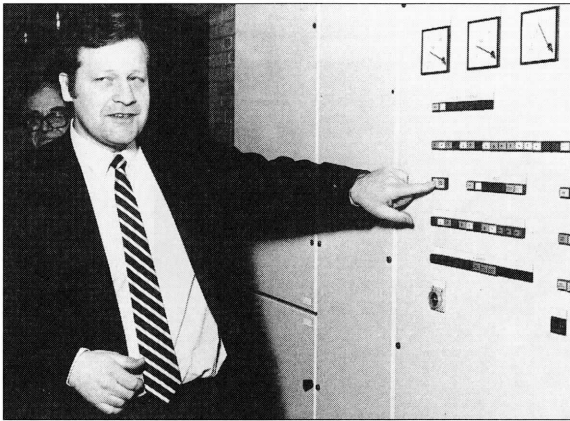
I 1980 blev tanken om fyring med halm første gang luftet, ikke mindst på grund af den daværende oliekrise.

Man diskuterede også fyring med kul og overskudsvarme fra sukkerfabrikken, men i 1984 var man så langt fremme med planer om halmvarme, så der på en ekstraordinær generalforsamling i august 1985 blev givet grønt lys for opførelse af et halmvarmeværk på Maltrup Vænge til 9 mill.

Det sker med Poul Falck Grony som formand. Han havde i midten af 70'erne overtaget formandsjobbet efter faderen.

Halmvarmeværket stod færdigt til indvielse i december 1986, hvor daværende energiminister Svend Erik Hovmand var til stede og trykkede på knappen, der startede værket op og dermed sendte halmvarme ud til de efterhånden mange forbrugere.

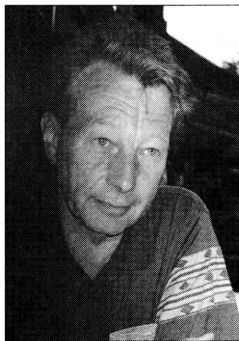

Svend Erik Hovmand starter anlægget.

Året efter vedtager kommunen en varmeplan, og det betyder, at hele byen skal forsynes med fjernvarme inden for en årrække.

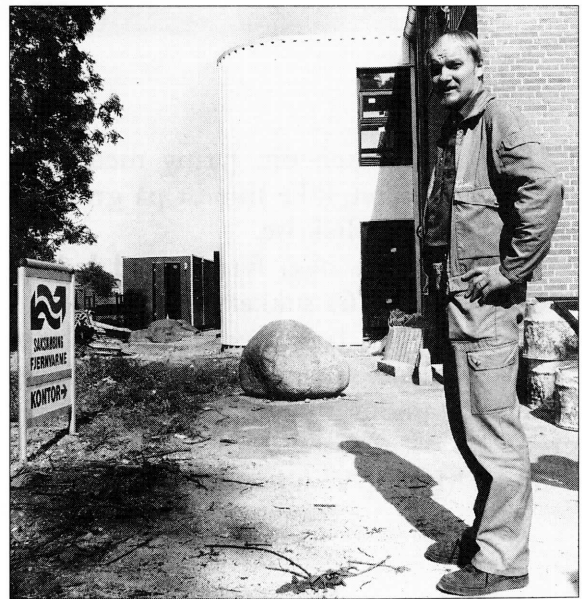
I 1990 installeres endnu en halmkedel, og de to ældste oliekedler udskiftes, så fjernvarmeværket er i stand til at forsyne de 60% af byens husstande, der på det tidspunkt er tilsluttet.

Fjernvarmeselskabets mangeårige formand Poul Falck Grony.

I årene frem til 1995 blev de sidste etaper af varmeplanen gennemført, og færre og færre skorstene sendte røg op over byen, hvilket i sig selv er en miljøfordel, og så kom landbruget af med en masse halm.

I landet som helhed arbejder miljømyndighederne på at afvikle kulfyrede kraftværker på grund af disses luftforurening.

Varmemester siden 1988 Ole Bædkel.

De fremtidige kraftvarmeværker skulle udnyttes både til elproduktion og varmeproduktion, og energistyrelsen ville støtte opførelsen af et kraftvarmeværk i området Sakskøbing/Maribo med 24 mill.

Og efter forhandlinger om prisen for den varme, der skulle aftages, nåede man frem til, at der skulle opføres et kraftvarmeværk ved Tømmervej i Sakskøbing

Dette kraftvarmeværk skulle levere fjernvarme til såvel Sakskøbing som Maribo, og desuden producere el.

Sakskøbings oprindelige fjernvarmeanlæg i Lillemark blev lejet ud til det nye kraftvarmeværk som reserve, og Sakskøbing fjernvarmeselskab fik betalt gælden i halmvarmeværket, der sluttede produktionen af fjernvarme pr. 31.12.1999, og fra 1.1.2000 køber selskabet varme fra det nye værk.

Samtidig arbejder man på at få de sidste forbrugere med, og der er nu tilsluttet 1600 forbrugere, hvilket svarer til ca. 94%.

Artiklen er skrevet af Hans Bech med bistand fra varmemester Ole Bædkel.

SAKSKØBING - dengang da en skolesti blev anlagt - den blev senere til bygaden SAXES ALLÈ.

På Havelundgård i Reersø skete der noget betydningsfuldt i 1895. Da fødtes en lille pige, som fik navnet Alma, og i årene 1897 og 1899 fulgte søstrene Olga og Clara.

Mange år senere var de i Sakskøbing kendt som søstrene Olsen - de forblev nemlig ugifte og boede på Havelundgård til deres død.

Originale var de, når de i deres gamle Ford T kørte til byen for at handle eller forrette andre ærinder. Det syn kunne ses til hen omkring 1960.

Efter deres tidligste barndomsår i Reersø skulle de i skole, og Reersø hørte til Sakskøbing landsogn og til skolen i Rørbæk. Det var før skolebussernes tid, så de tre piger havde sammen med andre børn fra Reersø lang vej til skole.

Fra Reersø gik de til Nystedvej ved Kulhøj, og herfra fulgte de Nystedvej til Sakskøbing og videre gennem Søndergade over torvet til Torvegade og Brogade. Efter at have passeret havnebroen fortsatte de ad Nykøbingvej til Rørbæk skole.

Det var en lang vej for små ben, og første-lærer Rasmussen, der senere skiftede navn til Rørsø, og sognerådet var klar over problemet med den lange skolevej, som også forældrene i Reersø ofte drøftede.

Men der var også andre, der havde interesse i en bedre forbindelse. Beboerne i landsognet, Radsted, Tårs og Vignæs måtte også over havnebroen, når de skulle til jernbanestationen for at foretage rejse eller afsende gods.

Og med datidens hestekøretøjer var det ikke altid lige praktisk at skulle igennem byens smalle, brostenbelagte gader. Derfor sendte sognerådet et andragende til Sakskøbing byråd om en vej fra Jernbanegade over engene til Nykøbingvej, men byrådet var ikke klar til at deltage i dette projekt.

Udvalg blev nedsat, og kontakt til amtsrådet gav heller ikke noget resultat. Meningerne stod stejlt i årene 1903-05.

Forhandlingerne blev holdt for lukkede døre, men et borgermøde udtalte misbilligelse af byrådets manglende vilje til at deltage i projektet.

Mens forhandlingerne stod på, gik Reersøbørnene den lange omvej - også søstrene Olsen, men i 1906 blev det førstelærer Rørsø og sognerådet i landsognet for meget, og man besluttede, at der i stedet for skulle anlægges en skolesti.

Man forhandlede med skomager Valentin, der ejede den ejendom, der lå i Søndergade (der hvor Saxes Allè går i dag), og man fik forkøbsret.

Ligeledes forhandlede man med fa.P.Hansen, der lå lige først for, når Reersøbønderne kom til byen, og han ville også gerne støtte sagen.

Fa. P. Hansen var en af byens betydelige købmandsgårde, og den lå i Søndergade, hvor Super Brugsen ligger i dag.

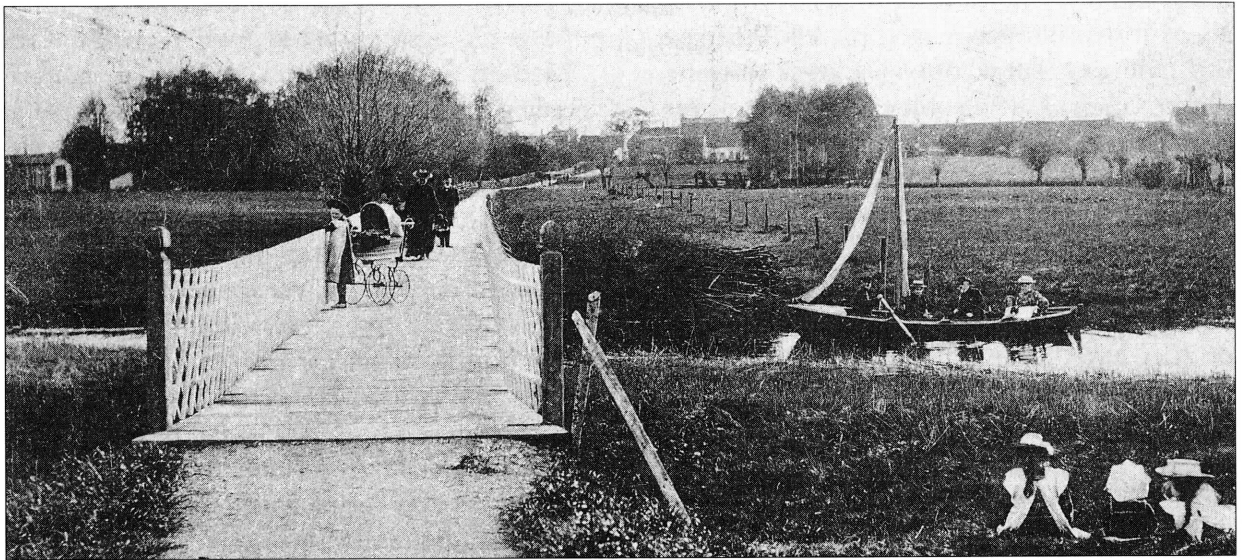
Man fik også en aftale med parcellist Lars Madsen i Rørbæk om leje af et areal til anlæg af stien, der skulle have en bredde af 6 alen. Den årlige leje på 15 kr. skulle betales hvert år den 1. april.

Gårdejer Claus Olsen fra Reersø, der var fader til de 3 piger, var meget aktiv, og der var trods alt også flere Saksjøbingborgere, der kunne se de fordele en sådan forbindelse kunne give.

I "Østlollands Avis" den 8.2.1907 kunne man læse om "et til Maribo amtsråd fremsendt andragende om at pålægge Saksjøbing købstad at optage en gangsti fra Nykøbingvej vest for Rørbæk skole til Saksjøbing ud for Jernbanegade".

Borgmesteren var skeptisk, for der var jo ingen sti, og hvad ville en sådan koste, og skulle Saksjøbing både anlægge og vedligeholde? Byrådet var stadig delt, men et flertal godkendte, da det var landsognet, der betalte anlæggelsen.

Nu kom der gang i arbejdet, og både bro og sti blev anlagt. Der var stor tilfredshed både i byen og i landsognet, og man håbede, at byrådet ville imødekomme et andragende om tilskud til arbejdet.

Idyl på den nye sti og bro.

Den 10. juni 1907 åbnede stien, og en sand folkevandring af Saksøborgere promenerede og glædede sig over den gode forbindelse og den gode udsigt over areaerne mellem byen og landsognet. Og de mange skolebørn fra Reersø sparede 700 alen hver vej, når de skulle til og fra skole.

Men succes avler succes, og mange private fik øjnene op for de muligheder, som en anlagt vej på stedet ville give, og der dannedes et konsortium af førstelærer Rørsø, gårdejer Claus Olsen, købmand P.Hansen, sagfører Larsen og restauratør Hummel. Konsortiets foretagende om anlæggelse af en vej var risikabelt, fordi der var mange berørte grundejere imod.

Ved projekteringen sikrede konsortiet imidlertid, at ingen af de grundejerne, der ikke ville være med, kunne få adgang til vejen, idet man anlagde vejen, så der var en bræmme mellem vejen og disse grunde.

Måske rimeligt og fornuftig på det tidspunkt, men det gav i 1969 problemer, da landsognet ville anlægge en idrætsplads. Her måtte man til at ekspropriere det lille areal, der lå mellem vejen og sportspladsen for at komme ind til pladsen. Og det vanskeliggjorde sagen yderligere, at grundejernes arvinger nu var spredt ud over landet, og man måtte igennem en langsommelig proces, før man fik adgang til de bagved liggende arealer.

På samme måde gik det også, da man i 1978 skulle opføre vandrerhjemmet.

Men der var også den fordel, at Doktorparkens i alle årene havde fået lov til at ligge som en park midt i byen - og i dag til glæde for de mange beboere i "Doktorparken".

Men tilbage til konsortiet, der i løbet af 1907 havde overvundet det meste af den modstand, der var imod en ny vej.

Der søgtes tilskud til anlæggelsen fra forskellige side, og man fik bevilget 4.500 kr. fra Maribo amt, 1.500 kr. fra sukkerfabrikken, 2.000 kr. fra landsognet, 300 kr. fra Saksøbing byråd, 200 kr. fra Tårs og forskellige private gav 1.500 kr.

Det var ingeniørfirmaet Christiani og Nielsen, der anlagde broen for en sum af 5.000 kr. Ingeniør Christiani var oprindelig Saksøbingdreng og havde også opført Saksøbing vandtårn.

I oktober 1910 var vejen færdig, og i 1911 overtog Saksøbing kommune den del, der lå på Saksøbingensiden, til vedligeholdelse.

Kort tid efter begyndte man bebyggelse langs vejen - først på Rørbæk siden, hvor der hurtigt opførtes en række huse, men senere - i 1909 solgte man også grunde på Saksøbingensiden til arbejdsmand Houmann, dyrlæge Bay og sagfører Larsen.

Bebyggelsen på Rørbæksiden af den nye vej.

40 år senere anlagde man campinpladsen ved Saxes Allè og så kom vandrerhjemmet og vejen til sportscentret. Og sidst anlægget med Holmskovs skulptur.

Så foruden den gode trafikale løsning, der blev resultatet af den nye vej, så har forslaget fra konsortiet i sin tid faktisk også medført den udvikling, som er sket i området, og som vi i dag kan glæde os over.

Ved krydset Søndergade/Saxes Allè indviede man i 1998 det nye ældrecenter ”Doktorparken”, efter næsten lige så meget diskussion, som da man i sin tid anlagde stien.

Så moralen må være, at man ikke skal være bange for at komme med forslag, selv om det ind imellem kan medføre nogen diskussion.

Hans Bech.

I 1992 konstaterede man, at broen fra 1909 ikke mere kunne bære den tunge trafik, og man måtte bygge en ny.

Dyrlæge Gudme - den gang en kendt skikkelse på Østlolland.

Niels de Hemmer Gudme var født i Harboøre med Vesterhavet og Limfjorden som nærmeste nabo.

Efter studentereksamen i Århus lod han sig uddanne til dyrlæge, og få måneder efter at have bestået eksamen med 1.karakter købte han dyrlæge Crones praksis i Rørbæk for 2.500 kr. Virksomheden havde den gang en bruttoomsætning på 4.000 kr.

Det var i 1929, og i næsten 40 år praktiserede han på Østlolland; men til trods for, at Niels Gudme var vestjyde, så havde han ingen problemer med at falde til på Lolland, og han var en kær og skattet gæst i de mange landbohjem, når koen skulle kælte, eller der blot skulle tages blodprøver af høsebestanden.

Senere tilkøbte han dyrlæge Bays praksis i Sakskøbing og havde som følge heraf et særdeles stort distrikt at passe - og så må vi huske på, at kvægbestanden den gang var ret betydelig her på egnen, idet næsten alle gårde havde køer, og dertil kom de store kvægbesætninger på godserne Oreby, Røsnæs, Berritsgård, Krenkerup, Rosenlund, Idalund, Nørregård, Agerup og Nielstrup.

Det var fru Gudme, der passede telefonen og holdt styr på økonomien, mens dyrlægen og hans assistenter kørte rundt i distriktet og praktiserede.

Gudme fortæller i et interview den 23. april 1969 i Lolland-Falsters Venstreblad i anledning af hans 75 års fødselsdag: *"Jeg har altid syntes, at befolkningen hernede var forfærdelig flinke, og jeg har aldrig haft besværligheder på grund af mit jyske. Når jeg kom rundt på landet, kunne jeg ikke undgå at komme ind på livet af de mange mennesker, og jeg har bestemt lært meget i den tid"*.

Dyrlæge Gudme har altid haft ord for at være en fornøjelig og hyggelig person, der startede dagen med en bajer hos "Rudolf" - ofte sammen med hans gode ven apoteker Dyhre.

Det fortælles iøvrigt, at de to under en chartertur til Spanien skulle på en lille flyvetur til Marokko.

På startbane mødte de stewardessen, der fortalte, at afgangen var udsat på grund af tekniske problemer med flyvemaskinen.

Men efter en times tid, hvor de to venner havde smagt lidt på stedets vin, var de atter på vej ud til flyet, hvor de igen mødte stewardessen og spurgte, om flyet nu var i orden. Hertil svarede hun: ”Nej, men vi har fundet en pilot, der tør flyve maskinen”.

Komikken i denne genfortælling af deres oplevelse er typisk for de mange oplevelser, som Niels Gudme har haft i sit lange virke. Han fortæller, at han en gang blev kaldt ud til Tårs Skovby.

Og da han kørte forbi smedjen i Tårs, hvor nogle Tårs-bønder hyggede sig med en formiddagsbajer, så fandt de på, at de ville have lidt morskab med dyrlægen.

De ringede derfor til centralen for at spørge, hvor det var dyrlægen skulle på besøg: ”Joh, det var da til Kristian Rommes ko, der havde besvær med at kælte”.

Selskabet i smedjen ringede så til Romme og bad dyrlægen kigge ind på tilbagevejen, da der var et problem med et brækket ben. Da Gudme indfandt sig i smedjen, viste det sig, at det brækkede ben var et stoleben. Han lagde en gipsforbinding om stolebenet og præsenterede derefter Tårsbønderne for en regning på 15 kr. Alt sammen til stor morskab for såvel bønderne som for dyrlægen, der sikkert fik en bajer i tilgift.

En anden gang blev Gudme standset af færdselspolitiet i Våbensted, der spurgte om de måtte køre en tur i hans bil for at kontrollere bremserne. Og de fandt alt i orden og sagde, at han godt måtte køre videre. Men så sagde dyrlægen til de to betjente, at de ikke måtte fortsætte deres patrulje, før de havde været en tur på Maribo sygehus for at blive desinficeret, da han (dyrlægen) lige havde været ude på en gård, hvor de havde mund og klovsyge. Og det måtte de så.

Dyrlæge Gudme var en jovial og elskværdig mand - nem til smil og en munter bemærkning. Han holdt af at få en passiar med sine medborgere, og han skelnede aldrig mellem rang og anseelse.

Han var flink og rar at tale med og tog ikke sig selv særlig højtidelig.

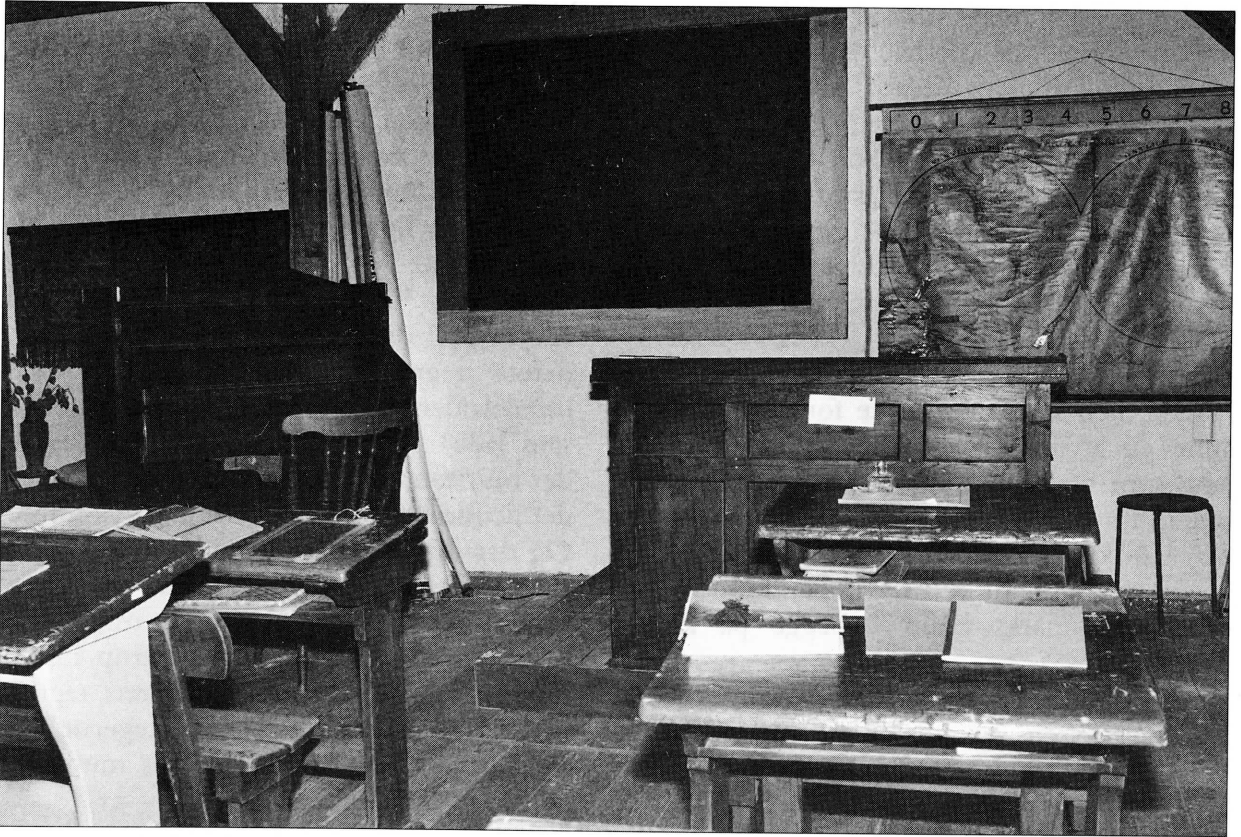
I 1964 overtager dyrlæge Winther den omfattende praksis, men Gudme fortsætter endnu nogle år ved kødkontrollen på Maribo svineslagteri, indtil det blev nedlagt.

Niels Gudme dør 7.2.1970 75 år gammel og efterlader sig et minde om en mand, der var kendt og respekteret blandt befolkningen i hele hans virkeområde.

Holger Karlsen

Nyt fra MUSEET "Saxtorp".

Besøg dit lokale museum og få en god oplevelse !

Interiør fra museets skolestue med kateder, skolepulte, og den sorte tavle – og så kunne læreren spille på harmonium til de mange salmer og sange, som man lærte den gang. Desuden findes der landkort, gamle skolebøger, tavle og griffel og selvfølgelig et spanskrør. (foto/Renè Larsen).

Årsberetning 1999 for Lokalhistorisk Forening

aflagt på generalforsamlingen den 17. Februar 2000.

Middelalderåret 1999 kom naturligvis til at præge vores program i det forløbne år - i så høj grad, at vi kan sætte Middelalderen som overskriften over hele året.

Vi lagde ud i marts måned med at høre museumsinspektør Michael Andersen fortælle om "Valdemarstidens korstog mod venderne", og det foredrag var egentlig optakt til foreningens 2. bustur til Rügen i september for at se på de danske mindesmærker fra Valdemar den Stores og biskop Absalons sejr 1169 og de følgende 100 år, hvor Rügen stadig var på danske hænder.

Busturen blev afviklet planmæssigt og vellykket, men inden da nåede foreningen at åbne og afvikle sit store middelalderprojekt, som blev gennemført takket være et bidrag fra A.P.Møllers Fond på 50.000 kr. og et tilskud fra Saksøbing kommune på kr. 25.000 samt tilskud fra Lollandsfonden og UniDanmarks Fond - begge på kr. 3.000.

Det lykkedes at få købstadsspecialisterne Ingrid Nielsen og Jørn Lønstrup til at kulegrave Saksøbing's historie fra 1240 - 1340 og få besvaret de 3 store spørgsmål:

1. Hvornår blev Saksøbing købstad?
2. Hvorfor var kong Christoffer 2. og hans søn junker Otto så længe i Saksøbing?
3. Hvorfor blev der slået mønt i Saksøbing under Christoffer 2.?

Da den store forskningsrapport "**Saksøbing fra 1240-1340**" var færdig, fortsatte Ingrid Nielsen - sammen med Stiftsmuseet i Maribo at skabe udstillingen "**Fra købstad til kongelig residensby**". Vi nåede kun op på lige omkring 1.000 gæster på udstillingen.

Også vores "**Kirke- og gårdvandring i Majbølle**" i juli kom til at stå i Middelalderens tegn, for Majbølle kirke er jo middelalderlig ... og ude i Marius Mortensens lade ... i bindingsværkstavlene sidder der mursten, som sandsynligvis stammer fra det nedbrudte middelalderslot i Nykøbing. Og det var da også lidt middelalderligt, da to farende svende svingede ind på gårdspladsen for at spille og synge for os.

Også herregårdsturen til Asserstrup i september var helt i middelalderårets tegn - og i oktober da musiktrioen "Legerne" fra Fyn fortalte om Middelalderens musik og dans.

Til gengæld havde årets sidste arrangement ikke ret meget med Middelalderen at gøre, da vi i november havde en aften med "Originaler og personligheder på Sakskøbing-egnen". Den aften blev til gengæld et tilløbsstykke.

Og så til det sørgelige, som ildesindede mennesker måske kunne finde på at betegne som glædeligt og tiltrængt. For i år står jeg her som formand for sidste gang; det vil I opdage under generalforsamlingen om lidt. Derfor kan jeg godt sige det selv.

Som I kan høre på årsberetningen, så har jeg det stadigvæk dejligt med Lokalhistorisk Forening ... og jeg er langt fra blevet træt af foreningen, men mit hjerte vil ikke altid, som jeg vil. - Derfor må jeg passe på mig selv - desværre!

Men jeg havde den store glæde, nu hvor jeg havde taget min beslutning, og skulle til at finde en afløser ... ikke til formandsposten ... men til bestyrelsesposten, at det ikke var spor svært. Der var mange særdeles kvalificerede emner blandt vore medlemmer, da vi sad og drøftede det i bestyrelsen, og da jeg begyndte at ringe rundt, fik jeg også hurtigt et positivt svar fra én, som bestyrelsen fuldt og helt kan samle sig om - og som I forhåbentlig også - som generalforsamling - vil modtage forslag om med glæde.

Jeg plejer altid at slutte årsberetningen med at takke Foreningens mange gode samarbejdspartnere. Det vil jeg også gøre i år.

Først og fremmest til Lokalhistorisk Arkiv, som vi skylder tak for endnu et godt og fredeligt års samarbejde. Også en tak til Forskergruppen "Støvmiderne", som vi også i 1999 kunne bede om hjælp med forskellige forskningsopgaver bl.a. omkring Fogedgården i Majbølle og omkring "Fattigforsorgen". En tak til Museumsforeningen Saxtorp, som vi har fået et godt samarbejde med. - Til Årsskriftudvalget, som igen i 1999 præsterede at få et årsskrift på gaden, som tilmed er meget spændende.

- Og til Fonden til indsamling af Sakskøbing Historie ... som kom med de spændende sponsorerede avisartikler i Sækkjøbing Avis om Sakskøbings historie fra 1900 - til år 2000. Arbejdsgruppen vedrørende "Fattigforsorgens historie på Sakskøbing-egnen" har også ydet en stor og flot arbejdsindsats bl.a. takket være bistand fra "Forskergruppen" og fru Valborg Svane.

Også tak til bestyrelsens medlemmer for et godt års samarbejde. Men den største tak skal igen lyde til foreningens medlemmer for jeres trofasthed og gode opbakning i det forløbne år.

Lars Graff Nielsen

Årsberetning for Lokalhistorisk Arkiv

aflagt den 17. februar 2000.

At aflægge beretning og fortælle om årets gang på Arkivet er ikke så let en opgave, for det lyder ikke altid, som om der sker ret meget; men det gør der virkelig.

De frivillige medarbejdere kommer stadig flittigt på Arkivet - nogle mandag formiddag, andre tirsdag eftermiddag. Og så er der dem, der kommer torsdag eftermiddag, hvor der også er åbent for besøgende.

Og så er der endelig dem, der kommer både tirsdag og torsdag og ind imellem, som de har tid og lyst.

Der sker mange ting med registrering af billeder og avisudklip - alt hvad der har med Sakskøbing kommune at gøre.

Og så er der en af medarbejderne, der sidder hjemme hos sig selv og skriver alt, hvad der har stået i avisen om Sakskøbing.

Der er derfor ikke mange ting, der undgår vores opmærksomhed.

I dag foregår en stor del af registreringen på PC' er, hvor indtil flere er beskæftiget. Der er dels tale om alt det nye, der kommer ind og dels alt det gamle fra arkiverne, der skal registreres på "Arkibas" - Arkivernes EDB-program.

Men kom selv og se, hvad vi laver - det er meget nemmere og sjovere selv at opleve det.

Alle er hjertelig velkommen - lige bortset fra dem, der kommer uden for normal åbningstid - i nattens mulm og mørke.

Heldigvis nåede de ikke længere end til at tage listerne af døren - måske blev de forstyrret i deres arbejde - i alt fald slap vi fri for indbrud denne gang.

Den slags besøg er vi selvfølgelig helst fri for.

Alle arkiver havde "åbent hus" den 23. oktober 1999, hvor de forskellige arkiver lavede udstillinger om det, som de nu havde lyst til.

Her hos os blev der lavet en udstilling om Guldborgbroen, der jo var 65 år i 1999.

Billeder og udklip var sat op på placher, og vi havde da også den glæde, at der kom en hel del besøgende på Arkivet den dag.

Udstillingen var både interessant og spændende med fotos fra broens tilblivelse, herunder kongebesøg.

I 1999 fik vi en rigtig dejlig gave fra "Folketidende" - et par store kasser fyldt med billede - mange hundrede billeder - og med ret til at bruge dem.

Det er billeder, der er taget af avisens pressefotografer ved små og stor begivenheder i Sakskøbing kommune - i by som på land.

Og bag på hvert billede er der oplysninger om, hvilken begivenhed og hvilke personer, det omhandler.

Det er virkelig en guldgrube, som vi siger mange tak for.

Billederne er netop nu ved at blive registreret, og der er en sand fornøjelse, når man ved, hvad og hvem det forestiller.

Vi får tit billeder ind - fine gamle portrætfotos, men hvor der ikke er nogen oplysninger overhovedet om, hvem der er på billedet.

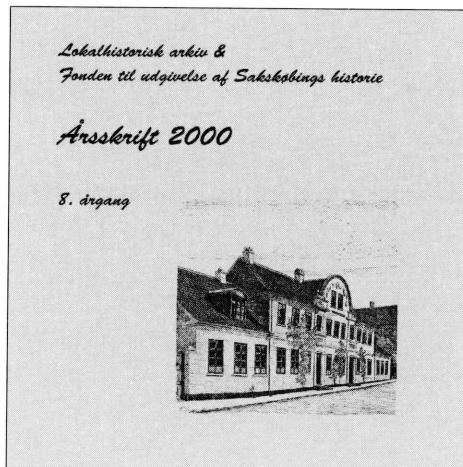
Nå, men alle disse billeder og andre arkivalier skal jo opbevares og kræver megen plads - metervis af hyldeplads, og så er det jo bare dejligt, at vi er i den heldige situation, at vi også har praktiske folk, der kan og vil lave hylder og reoler.

I 1999 fik vi også den glædelige meddelelse fra LASA - Lokalhistoriske Arkiver i

Storstrøms amt, at amtets kulturudvalg har bevilget 175.000 kroner til amtskonsulenten, så Heidi Pfeffer kan fortsætte som arkivkonsulent også efter 1. januar 2000 med at give arkiverne gode råd og vejledning og være behjælpelig med inspiration og nye ideer.

Selvfølgelig må jeg også nævne årsskriftet og sige tak til dets redaktør for det store arbejde, der også i år er resulteret i et årsskrift med spændende og interessant læsning i de mange artikler - skrevet af forskellige personer med lokalhistorisk interesse.

Årsskriftet kan absolut anbefales, og det sælger da også godt.

Den årlige lille udflugt for Arkivets medarbejdere og andre interesserede gik denne gang til Andelslandsbyen "Nyvang" ved Holbæk, og det blev en fin tur, hvor vi blandt andet så et gammelt mejeri i funktion, en Brugs med alt fra hosebånd, kravebryst og forklædebændler til klipfisk i tønder. Og besøget på statshusmandsbruget, hvor vor mor stod i køkkenet med sutsko og iført kjole fra "Dalle Valle" og serverede kaffen fra "madam blå".

Jeg vil sluttelig på Arkivets og egne vegne takke Lars Graff Nielsen for godt samarbejde i de år, du har været formand for Lokalhistorisk Forening.

Også tak til byrådet for det årlige tilskud og for husly og varme i gode lokaler, som Arkivet råder over.

Tak til bestyrelsen for interesse og godt samarbejde, og tak til Arkivets medarbejdere og dets leder.

Ingrid Bandholm Jensen.